

Psychology: the Journal of the Hellenic Psychological Society

Vol 13, No 3 (2006)

Psychological consequences of intra-familial violence in adolescents

Γ. Τζαμαλούκα, Ε. Ζύγα, Ε. Φωτεινέα, Μ. Παπαδακάκη, Ι. Χλιαουτάκης

doi: [10.12681/psy_hps.23912](https://doi.org/10.12681/psy_hps.23912)

Copyright © 2020, Γ. Τζαμαλούκα, Ε. Ζύγα, Ε. Φωτεινέα, Μ. Παπαδακάκη, Ι. Χλιαουτάκης

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

To cite this article:

Τζαμαλούκα Γ., Ζύγα Ε., Φωτεινέα Ε., Παπαδακάκη Μ., & Χλιαουτάκης Ι. (2020). Psychological consequences of intra-familial violence in adolescents. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 13(3), 109–133. https://doi.org/10.12681/psy_hps.23912

Η βίωση ενδογονεϊκής βίας και οι ψυχολογικές της συνέπειες στους εφήβους

Γ. ΤΖΑΜΑΛΟΥΚΑ, Ε. ΖΥΓΑ, Ε. ΦΩΤΕΙΝΕΑ,
Μ. ΠΑΠΑΔΑΚΑΚΗ, Ι. ΧΛΙΑΟΥΤΑΚΗΣ

ΤΕΙ Κρήτης

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα εργασία μελετώνται ενδεχόμενες ψυχολογικές συνέπειες στους εφήβους από τη βίωση περιστατικών ενδογονεϊκής βίας, σύμφωνα με αναφερθείσες μαρτυρίες τους. Συγκεκριμένα, εξετάζεται η σχέση ανάμεσα στην ενδογονεϊκή βία και στα συναισθήματα αυτοεκτίμησης, ψυχολογικής προσαρμογής και απελπισίας των εφήβων. Το δείγμα μας αποτέλεσαν 200 έφηβοι, ηλικίας 16-18 ετών, από τους Δήμους Περιστερίου Αττικής και Ηρακλείου Κρήτης. Οι έφηβοι απάντησαν σε δομημένα κλειστού τύπου ερωτηματολόγια, τα οποία περιείχαν τις παρακάτω κλίμακες: α) την Κλίμακα Επιθετικής και Βίαιης Συμπεριφοράς (Aggressive & Violent Behaviours Scale), β) την Κλίμακα Αυτοεκτίμησης (Self-Esteem Scale), γ) την Κλίμακα Ψυχολογικής Προσαρμογής (Psychological Adjustment Scale), και δ) την Κλίμακα Νεανικής Απελπισίας (Hopelessness Scale). Έγιναν όλες οι απαραίτητες στατιστικές δοκιμασίες προκειμένου να ελεγχθούν η αξιοπιστία και η εγκυρότητα των απαντήσεων. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, τα αγόρια δήλωσαν υψηλότερο βαθμό αυτοεκτίμησης. Το υψηλό μορφωτικό επίπεδο του πατέρα φαίνεται να συμβάλλει στην ενίσχυση αυτή. Επίσης, μειωμένες μαρτυρίες περιστατικών βίας από τον πατέρα εναντίον της μητέρας που οι έφηβοι ανέφεραν σχετίστηκαν με υψηλούς βαθμούς δηλωθείσας αυτοεκτίμησης. Οι άσχημες σχέσεις των εφήβων με τους γονείς τους και οι αυξημένες μαρτυρίες περιστατικών ψυχολογικής βίας από τον πατέρα εναντίον της μητέρας συνδέθηκαν με υψηλούς δείκτες προβλημάτων ψυχολογικής προσαρμογής. Τέλος, η βίωση πολλών περιστατικών ψυχολογικής βίας από τη μητέρα εναντίον του πατέρα είναι πιθανό να προκαλέσει συναισθήματα απελπισίας στους εφήβους. Συμπερασματικά, οι ενδογονεϊκές συγκρούσεις που οι έφηβοι βιώνουν ενδέχεται να επιφέρουν δυσμενείς συνέπειες για τους ίδιους και είναι δυνατόν να σχετίζονται με ποικίλα προβλήματα ψυχολογικής φύσης, όπως χαμηλή αυτοεκτίμηση, ψυχολογικά προβλήματα προσαρμογής και συναισθήματα απελπισίας.

Λέξεις-κλειδιά: Επιθετικότητα, Βία, Κακοποίηση, Οικογένεια, Αυτοεκτίμηση, Απελπισία, Έφηβοι.

Εισαγωγή

Το φαινόμενο να βιώσει κάποιος ως μάρτυρας ενδογονεϊκή βία είναι αρκετά συχνό τα τελευταία χρόνια και παρατηρείται σε όλες τις χώρες του κόσμου, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας. Αξίζει να αναφερθεί ότι μόνο στις ΗΠΑ

εκτιμάται, σύμφωνα με πρόσφατες έρευνες (Carlson, 2000), ότι το 10%-20% των παιδιών βρίσκεται σε υψηλό κίνδυνο να βιώσουν ως μάρτυρες ενδογονεϊκή βία. Το συγκεκριμένο ποσοστό δηλώνει ότι κατά προσέγγιση 3,3-10 εκατομμύρια παιδιά παρακολουθούν κάθε χρόνο την κακοποίηση του γονέα τους ή του ενηλίκου ο οποίος

έχει αναλάβει την κηδεμονία τους (Carlson, 1984. Straus & Gelles, 1990).

Στον ελλαδικό χώρο διαπιστώνεται έλλειψη ερευνών πάνω στο συγκεκριμένο θέμα. Αξιόλογες, όμως, μελέτες έχουν πραγματοποιηθεί τις δύο τελευταίες δεκαετίες στις χώρες του εξωτερικού –κυρίως στη Βόρεια Αμερική και στη Δυτική Ευρώπη–, κάποιων εκ των οποίων τα αποτελέσματα παραθέτουμε στη συνέχεια.

Στην έρευνα των Fergusson και Horwood (1998) με ερευνητικό αντικείμενο την έκθεση στην ενδογονεϊκή βία κατά την παιδική ηλικία και πώς αυτή συνδέεται με την ψυχοκοινωνική προσαρμογή στη νεαρή ενήλικη ζωή, στην οποία συμμετείχαν 1.265 αγόρια και κορίτσια 18 ετών, οι ερωτηθέντες που ανέφεραν υψηλά ποσοστά έκθεσης στην ενδογονεϊκή βία σημείωσαν υψηλούς δείκτες προβλημάτων ψυχολογικής προσαρμογής στην ηλικία των 18. Τα συγκεκριμένα προβλήματα αναφέρονταν κυρίως σε διαταραχές πνευματικής/νοητικής υγείας, άσκηση βίας έπειτα από χρήση ουσιών και παραβατική συμπεριφορά. Οι ερευνητές κατέληξαν στο ότι οι περισσότεροι από τους παραπάνω υψηλούς δείκτες αποδίδονταν στους κοινωνικούς και συναφείς παράγοντες οι οποίοι σχετιζόνταν με την προηγούμενη έκθεση στην ενδογονεϊκή βία. Και ενώ η έκθεση στη βία που προερχόταν από τον πατέρα και είχε στόχο τη μητέρα σχετιζόταν με αυξημένη πιθανότητα εκδήλωσης άγχους, δυσκολία στις κοινωνικές επαφές και παραβιάσεις ξένης ιδιοκτησίας, η έκθεση σε μορφές βίας που προερχόταν από τη μητέρα και είχε στόχο τον πατέρα σχετιζόταν με αυξημένη πιθανότητα για μετέπειτα χρήση αλκοόλ από την πλευρά των νεαρών ενήλικων ή ακόμη και εξάρτησής τους από τη συγκεκριμένη ουσία.

Ομοίως, η έρευνα του Haj-Yahia (2001), ο οποίος μελέτησε την επίδραση της βίωσης ως μαρτύρων ενδογονεϊκής βίας και τις συνέπειές της στους Άραβες εφήβους, έδειξε ότι οι έφηβοι βίωσαν ως μάρτυρες ενδογονεϊκή βία, και συγκεκριμένα φυσική και ψυχολογική βία μεταξύ των γονιών τους σε υψηλό βαθμό. Τα συγκεκριμένα ποσοστά μαρτυρούσαν έντονη ψυχολογι-

κή/συναισθηματική βία μεταξύ των συζύγων τόσο από την πλευρά του πατέρα προς τη μητέρα όσο και από την πλευρά της μητέρας προς τον πατέρα: Οι ερωτηθέντες ανέφεραν, μεταξύ άλλων, τις έντονες λογομαχίες σε ποσοστό 48% και 25% αντίστοιχα, τις προσβολές ή κοροϊδίες σε ποσοστό 29% και 9% αντίστοιχα, την απειλή για χτύπημα ή εκτόξευση αντικειμένου σε ποσοστό 17% και 4% αντίστοιχα. Ο ερευνητής κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η βίωση ως μαρτύρων ενδογονεϊκής επιθετικότητας και βίας αποτελεί επιζήμια επίδραση σε σημαντικό βαθμό στην ψυχολογική κατάσταση των εφήβων· γεγονός το οποίο προέκυψε από την ανάλυση των ερωτηματολογίων, κατά την οποία βρέθηκε ότι σημαντικά ποσοστά των διακυμάνσεων της απελπισίας των εφήβων, των προβλημάτων ψυχολογικής προσαρμογής και της χαμηλής αυτοεκτίμησης –πέρα από κάποια στοιχεία του κοινωνιολογικού προφίλ των εφήβων– αποδίδονται στην παρακολούθηση διαφορετικών μορφών ενδογονεϊκής, ψυχολογικής και φυσικής βίας.

Επίσης, κάποιες άλλες έρευνες που αναφέρονται στην παρακολούθηση ενδογονεϊκής βίας έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι τα παιδιά που βιώνουν ως μάρτυρες ενδογονεϊκές συγκρούσεις συχνά παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά τόσο εσωτερικευμένων προβλημάτων (Buehler et al., 1997. Criss et al., 2002. Cummings et al., 1994. Grynnch et al., 2000), όπως υπερβολική ντροπαλότητα, σωματικές ενοχλήσεις, συμπτωματολογία μετατραυματικού στρες (PTSD), όσο και εξωτερικευμένων προβλημάτων (Cummings et al., 1994. Grynnch et al., 2000), όπως επιθετικότητα και παραβατική συμπεριφορά.

Η μελέτη του Dehon (2004), η οποία διερεύνησε τη σχέση μεταξύ της ενδογονεϊκής βίας και της λειτουργικότητας των παιδιών, και συγκεκριμένα την ανάπτυξη προβλημάτων σε «εσωτερικευμένες» και «εξωτερικευμένες» συμπεριφορές, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η ενδογονεϊκή βία, επηρεάζοντας αρχικώς τη μητέρα, οδηγεί σε κατάθλιψη την ίδια, η οποία με τη σειρά της ενισχύει τη χρήση μη κατάλληλης γονεϊκής συμπεριφοράς, με αποτέλεσμα η συγκεκριμένη συ-

μπεριφορά (δηλαδή η μη κατάλληλη εκτέλεση του γονεϊκού ρόλου) από την πλευρά της μητέρας να οδηγεί στην εδραίωση ποικίλων προβλημάτων εσωτερικευμένης αλλά και εξωτερικευμένης συμπεριφοράς στα παιδιά.

Στην Ελλάδα την τελευταία δεκαετία έχουν πραγματοποιηθεί κάποιες ερευνητικές προσπάθειες στο ευρύτερο πλαίσιο της ενδοοικογενειακής βίας, που έγκεινται κυρίως στην κακοποίηση του/της συντρόφου σε έγγαμα ζευγάρια και ζευγάρια που συμβιώνουν (Tzamalouka et al., 2006. Τζαμαλούκα και συν., 2006). Σημαντική πηγή σχετικά με την έκταση του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας στη χώρα μας αποτελεί επίσης και η καταγραφή περιστατικών κακοποίησης που πραγματοποιείται από κοινωνικές υπηρεσίες, οι οποίες απευθύνονται σε γυναίκες-θύματα κακοποίησης (όπως, π.χ., το Κέντρο Υποδοχής για τις Κακοποιημένες Γυναίκες της Γενικής Γραμματείας Ισότητας), και τα Αστυνομικά Τμήματα.

Τα είδη βίας που συνήθως ο ένας σύντροφος ασκεί στον άλλο, σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, περιλαμβάνουν φυσική-σωματική βία, σεξουαλική, ψυχολογική-συναισθηματική, λεκτική, οικονομική (Hester et al., 2004) και ασκούνται πολλές φορές παρουσία των παιδιών, με αποτέλεσμα οι δυσμενείς συνέπειες που η βία επιφέρει να μην περιορίζονται μόνο στον/στην κακοποιημένο/η σύντροφο αλλά να πλήττουν και τα ίδια τα παιδιά από την πολύ μικρή τους ηλικία μέχρι την ενηλικίωσή τους.

Με αυτό τον τρόπο η ενδογονεϊκή βία πλέον (όπως έχει οριστεί η βία ανάμεσα στους δύο γονείς) έχει περισσότερα θύματα, τα ίδια τα παιδιά, τους θεατές ενδογονεϊκής βίας, οι οποίοι, αν και δεν εμπλέκονται άμεσα, καταπονούν τον ψυχικό τους κόσμο, προσπαθώντας να αποτρέψουν πολλές φορές τη βία που ασκείται στην οικογένειά τους.

Σκοπός και υποθέσεις εργασίας

Σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν: α) η μελέτη της συχνότητας της ενδογονεϊκής ψυχο-

λογικής επιθετικότητας και της φυσικής βίας που βίωσαν ως μάρτυρες οι Έλληνες μαθητές κατά το τελευταίο έτος, β) η διερεύνηση της αυτοεκτίμησης, των προβλημάτων ψυχολογικής προσαρμογής και των συναισθημάτων απελπισίας, και γ) η εξέταση της ενδεχόμενης σχέσης της ενδογονεϊκής βίας και των συνεπειών που πιθανόν επιφέρει στην τρέχουσα ψυχολογική κατάσταση των εφήβων.

Οι υποθέσεις της εργασίας μας ήταν οι ακόλουθες:

- Η βίωση ως μαρτύρων ενδογονεϊκής βίας επηρεάζει το βαθμό αυτοεκτίμησης των εφήβων.
- Η βίωση ως μαρτύρων ενδογονεϊκής βίας συνεπεί στην ανάπτυξη προβλημάτων ψυχολογικής προσαρμογής τους.
- Η έκθεση των εφήβων στην ενδογονεϊκή βία επηρεάζει το βαθμό νεανικής απελπισίας τους.

Υλικό και μέθοδος

Δειγματοληψία

Επιλέχθηκαν 200 μαθητές, ηλικίας 16-18 ετών (Α', Β' και Γ' λυκείου). Ως πεδία της έρευνας ορίστηκαν ο Δήμος Ηρακλείου και ο Δήμος Περιστερίου Αττικής, όπου πραγματοποιήθηκε καταγραφή των σχολείων και των φροντιστηρίων που λειτουργούσαν στους αντίστοιχους δήμους (στο Δήμο Περιστερίου ήταν 16 λύκεια και 16 φροντιστήρια και στο Δήμο Ηρακλείου 13 λύκεια και 20 φροντιστήρια). Καταρτίστηκε κατάλογος με τα σχολεία και τα φροντιστήρια που θα συμμετείχαν στην έρευνα και μετά από τυχαία κλήρωση μεταξύ αυτών επιλέχθηκαν πέντε εκπαιδευτικές μονάδες αντίστοιχα από κάθε δήμο, από τις οποίες ελήφθησαν 200 μαθητές.

Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκαν δέκα επισκέψεις από την κάθε ερευνήτρια στα πέντε σχολεία και φροντιστήρια, συμπληρώνοντας κάθε φορά 10 ερωτηματολόγια σε κάθε εκπαιδευτική μονάδα. Τα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων ανά τάξη και φύλο εμφανίζονται στον Πίνακα 1.

Πίνακας 1
Επιλογή αριθμού συμμετεχόντων ανά τάξη

ΤΑΞΗ	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο μαθητών
Α' λυκείου	30	33	63
Β' λυκείου	40	31	71
Γ' λυκείου	29	37	66
Σύνολο	99	101	200

Ερωτηματολόγιο και μετρήσεις

Έπειτα από διεξοδική βιβλιογραφική διερεύνηση, δημιουργήσαμε ένα ερωτηματολόγιο το οποίο μετρούσε την επίδραση των βιωμάτων ενδογονεϊκής βίας, έτσι όπως τα έζησαν οι μαθητές, και μερικές από τις ψυχολογικές συνέπειες που ενδέχεται να επέφερε σε αυτούς η παρακολούθηση σκηνών ενδογονεϊκής βίας. Στο συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο χρησιμοποιήσαμε τέσσερις κλίμακες: α) την *Κλίμακα Συμπεριφορών Επιθετικότητας και Βίας* (Tzamalouka et al., 2006. Τζαμαλούκα και συν., 2006), β) την *Κλίμακα Αυτοεκτίμησης* (Rosenberg, 1979), γ) την *Κλίμακα Ψυχολογικής Προσαρμογής* (Voydanoff & Donnelly, 1999), και δ) την *Κλίμακα Απελπισίας για Παιδιά* (Kazdin, Rodgers, & Colbus, 1986), οι οποίες μεταφράστηκαν αρχικά από την αγγλική στην ελληνική γλώσσα και στη συνέχεια πάλι στην αγγλική, προκειμένου να γίνει η σύνθεση του πιλοτικού ερωτηματολογίου.

Η πιλοτική μελέτη πραγματοποιήθηκε σε 20 μαθητές, με σκοπό να μελετηθούν ο τρόπος κατανόησης του οργάνου μέτρησης και η ανταπόκριση των συμμετεχόντων στις απαιτήσεις της έρευνας. Μετά τις στατιστικές δοκιμασίες και τους σχετικούς ελέγχους, έγιναν οι απαραίτητες τροποποιήσεις και συντάχθηκε το οριστικό ερωτηματολόγιο.

Το ερωτηματολόγιο χωρίστηκε σε οκτώ μέρη.

1. Κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά

Το πρώτο μέρος αναφερόταν στο δημογραφικό προφίλ των ερωτηθέντων και περιλάμβανε ανοιχτές ερωτήσεις σχετικές με προσωπικά χαρακτηριστικά, όπως:

1. την ηλικία,
2. το φύλο,
3. τον τόπο διαμονής,
4. την τάξη στην οποία φοιτούσαν οι μαθητές (Α', Β', Γ' λυκείου),
5. την ύπαρξη ή όχι αδελφών,
6. το μέσο όρο της βαθμολογίας του τελευταίου τετράμηνου.

2. Κατανάλωση καπνού, αλκοόλ και άλλων ουσιών

Το δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου μετρούσε:

1. την ημερήσια κατανάλωση καπνού (σε αριθμό τσιγάρων),
2. την εβδομαδιαία ποσότητα κατανάλωσης αλκοόλ υψηλής και χαμηλής περιεκτικότητας, σε αριθμό ποτηριών,
3. τη συχνότητα χρήσης εξαρτησιογόνων ουσιών, με χρήση κλίμακας που κυμαίνονταν από 0 έως 3 (όπου 0 = Ποτέ, 1 = Κάθε βδομάδα, 2 = Κάθε μήνα, 3 = Κάθε εξάμηνο).

3. Σχέσεις με γονείς, φίλους και καθηγητές

Στο τρίτο μέρος του ερωτηματολογίου διερευνήθηκαν οι σχέσεις των ερωτηθέντων με τους γονείς, τους φίλους και τους καθηγητές

τους, με χρήση κλίμακας που κυμαινόταν από το 0 έως το 4 (0 = Πολύ άσχημες, 1 = Άσχημες, 2 = Μέτριες, 3 = Καλές, 4 = Πολύ καλές). Στις ερωτήσεις οι συμμετέχοντες καλούνταν να σημειώσουν τις απαντήσεις που ταίριαζαν στη δική τους περίπτωση.

4. Κοινωνικο-δημογραφικά στοιχεία γονέων

Το τέταρτο μέρος του ερωτηματολογίου μελετούσε το κοινωνιολογικό προφίλ των γονέων των ερωτηθέντων, και, συγκεκριμένα, στοιχεία όπως:

1. την ηλικία,
2. το μορφωτικό επίπεδο (απόφοιτοι πρωτοβάθμιας, δευτεροβάθμιας, τριτοβάθμιας εκπαίδευσης),
3. την απασχόληση (επιστήμονες, υπάλληλοι γραφείου, παροχή υπηρεσιών, έμποροι, ελεύθεροι επαγγελματίες, εργάτες, συνταξιούχοι, νοικοκυρές και άνεργοι),
4. το μηνιαίο εισόδημα (≤ 1.000 ευρώ, $1.010-2.000$ ευρώ, > 2.010 ευρώ),
5. το θρήσκευμα (Χ.Ο., άλλο),
6. την οικογενειακή κατάσταση (1 = Έγγαμος, 2 = Διαζευγμένος/η, 3 = Σε διάσταση, 4 = Άλλο).

5. Μέτρηση ενδογονεϊκής ψυχολογικής επιθετικότητας και φυσικής βίας

Στο πέμπτο μέρος του ερωτηματολογίου, προκειμένου να μετρηθούν τα περιστατικά ενδογονεϊκής βίας, έτσι όπως δηλώθηκαν από τους μαθητές, χρησιμοποιήθηκαν θέματα από την *Κλίμακα Συμπεριφορών Επιθετικότητας και Βίας* προηγούμενης έρευνας για τη σχέση του τρόπου ζωής με τη βία στη σχέση συγκατοίκησης (Tzamalouka et al., 2006). Από την κλίμακα αυτή χρησιμοποιήσαμε μόνο εννέα ερωτήσεις, που εκτιμούσαν τη λεκτική-ψυχολογική επιθετικότητα (π.χ. φωνές, προσβολές) και τη φυσική-σωματική βία (π.χ. επιθέσεις, σπρωξίματα, χτυπήματα), στις οποίες οι ερωτηθέντες καλούνταν να απαντήσουν σε ποια συχνότητα υπήρξαν μάρτυρες περιστατικών επιθετικότητας και βίας που ασκούσαν είτε από τον πατέρα προς τη μητέρα είτε

από τη μητέρα προς τον πατέρα κατά το τελευταίο έτος.

Η συγκεκριμένη κλίμακα περιλάμβανε μεταβλητές που μετρούσαν περιστατικά επιθετικής και βίαιης συμπεριφοράς από την πλευρά και των δύο γονέων, τα οποία ξεκινούσαν από λογομαχίες, ύβρεις και λεκτικές επιθέσεις και κατέληγαν μέχρι την επίθεση ή ακόμη και την προσπάθεια στραγγαλισμού. Συγκεκριμένα η κλίμακα αυτή κυμαινόταν από το 0 έως το 3 (όπου 0 = Ποτέ, 1 = Σπάνια, 2 = Μερικές φορές, 3 = Συχνά).

Η αθροιστική επίδοση των απαντήσεων που δόθηκαν στις παραπάνω ερωτήσεις αποτέλεσε την *Κλίμακα Περιστατικών Ενδογονεϊκής Βίας*. Υψηλότερες επιδόσεις στην κλίμακα σημαίνουν αυξημένα περιστατικά ενδογονεϊκής επιθετικότητας και βίας για τα οποία υπήρξαν μάρτυρες οι μαθητές.

Στη συνέχεια δημιουργήσαμε τέσσερις υποκλίμακες με τον ακόλουθο τρόπο:

– Δύο υπο-κλίμακες *ψυχολογικής βίας*, οι οποίες εκτιμούσαν τη βίαιη ψυχολογική συμπεριφορά που υιοθετήθηκε από τον πατέρα προς τη μητέρα και από τη μητέρα προς τον πατέρα αντίστοιχα. Αυτές οι κλίμακες περιέλαβαν την άθροιση των επιδόσεων στις πέντε μεταβλητές λεκτικής-ψυχολογικής επιθετικότητας (φωνές, ύβρεις, απειλές για ξυλοδαρμό, απειλή για εκτόξευση αντικείμενου, προσβολή ή υποτίμηση).

– Δύο υπο-κλίμακες *φυσικής-σωματικής βίας*, που ασκήθηκε αφενός από τη μεριά του πατέρα ενάντια στη μητέρα και αφετέρου από τη μεριά της μητέρας ενάντια στον πατέρα. Όπως και οι προηγούμενες, οι μεταβλητές αυτές περιέλαβαν την άθροιση της βαθμολογίας στις τέσσερις μεταβλητές φυσικής βίας (επίθεση, σπρωξίματα ή χτυπήματα, προσπάθειες πνιγμού, επιθέσεις με αιχμηρό αντικείμενο).

6. Μέτρηση αυτοεκτίμησης

Στο έκτο μέρος του ερωτηματολογίου συμπεριελήφθη η *Κλίμακα Αυτοεκτίμησης* του Rosenberg (1979), η οποία περιλάμβανε δέκα ερωτήσεις που μετρούσαν την ευχαρίστηση/αποδοχή των ερωτηθέντων, σε γενικές γραμμές, από

τον εαυτό τους (π.χ. «Είμαι ικανός να κάνω πράγματα όπως και οι άλλοι άνθρωποι», «Αισθάνομαι άχρηστος μερικές φορές», «Αισθάνομαι ότι αξίζω σε θέματα ισότητας με τους άλλους»). Η διαβάθμιση της κλίμακας εκτεινόταν από το 0 έως το 5 (0 = Διαφωνώ απόλυτα, 1 = Διαφωνώ, 2 = Διαφωνώ μέτρια, 3 = Συμφωνώ μέτρια, 4 = Συμφωνώ, 5 = Συμφωνώ απόλυτα). Στη συγκεκριμένη κλίμακα χρειάστηκε να επανακωδικοποιησουμε τις απαντήσεις, καθότι τα πέντε θέματα εκ των δέκα που περιλάμβανε ήταν θετικά (π.χ. «Σε γενικές γραμμές είμαι ευχαριστημένος από τον εαυτό μου», «Είμαι ικανός να κάνω πράγματα όπως και οι άλλοι άνθρωποι») και τα υπόλοιπα αρνητικά (π.χ. «Μερικές φορές αισθάνομαι ότι δεν είμαι καλός σε τίποτα», «Αισθάνομαι ότι είμαι άχρηστος μερικές φορές»). Γι' αυτόν το λόγο επανακωδικοποιήσαμε τις απαντήσεις που δόθηκαν στα πέντε αρνητικά θέματα και η διαβάθμιση της κλίμακας για τη συγκεκριμένη κατηγορία θεμάτων αντιστράφηκε (όπου 0 = Συμφωνώ απόλυτα, 1 = Συμφωνώ, 2 = Συμφωνώ μέτρια, 3 = Διαφωνώ μέτρια, 4 = Διαφωνώ, 5 = Διαφωνώ απόλυτα). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τα θέματα με την αρνητική έννοια αθροιζόμενα με τα θέματα με τη θετική έννοια να έχουν την ίδια κατεύθυνση.

Μέσω της συγκεκριμένης κλίμακας μετρήσαμε το βαθμό αυτοεκτίμησης των μαθητών και την άθροιση των επιδόσεων σε κάθε ερώτηση, ώστε οι υψηλές βαθμολογίες να δηλώνουν υψηλή αυτοεκτίμηση και οι χαμηλές χαμηλή αυτοεκτίμηση.

7. Μέτρηση ψυχολογικής προσαρμογής

Στο έβδομο μέρος του ερωτηματολογίου μας συμπεριλάβαμε την *Κλίμακα Ψυχολογικής Προσαρμογής* (Psychological Adjustment Scale) των Voydanoff και Donnelly (1999), η οποία αποτελείται από επτά ερωτήσεις, με διαβάθμιση που κυμαίνεται από 0 έως 4 (όπου 0 = Ποτέ, 1 = Σπάνια, 2 = Μερικές φορές, 3 = Συχνά, 4 = Πολύ συχνά). Οι επτά αυτές ερωτήσεις αφορούσαν κυρίως στο πώς αισθάνονται οι ίδιοι οι μαθητές σε καθημερινή βάση, και συγκεκριμένα κατά πό-

σο αισθάνονται μελαγχολία, μοναξιά, κούραση, πίεση από τη συμπεριφορά των γονιών τους κ.λπ. Η κλίμακα αυτή μετρούσε το βαθμό στον οποίο οι έφηβοι σύμφωνα με δήλωσή τους αντιμετώπιζαν προβλήματα ψυχολογικής προσαρμογής. Στη συνέχεια αθροίστηκαν οι απαντήσεις που δόθηκαν στις ερωτήσεις. Υψηλή βαθμολογία στην κλίμακα μεταφράζεται σε αυξημένη ψυχολογική προσαρμογή των μαθητών.

8. Μέτρηση νεανικής απελπισίας

Τέλος, στο όγδοο μέρος του ερωτηματολογίου μας χρησιμοποιήσαμε την *Κλίμακα Απελπισίας για Παιδιά* (Hopelessness Scale for Children) των Kazdin, Rodgers και Colbus (1986), με σκοπό να μετρήσουμε τα επίπεδα απελπισίας καθώς και τις αρνητικές προσδοκίες για το μέλλον, οι οποίες θεωρούνται ιδιαίτερα σημαντικές, καθώς, σύμφωνα με τον Beck (1976), αποτελούν χαρακτηριστικά γνωρίσματα της κατάθλιψης.

Η συγκεκριμένη κλίμακα περιλάμβανε δεκαεπτά μεταβλητές, οι οποίες μελετούσαν το βαθμό απελπισίας του κάθε ερωτηθέντος. Οι ερωτήσεις στην παρούσα κλίμακα εστίζαν κυρίως στο πώς οι ίδιοι οι ερωτηθέντες φαντάζονται το μέλλον τους, και περιλάμβανε θέματα όπως «Επιθυμώ να μεγαλώσω διότι πιστεύω ότι τα πράγματα θα πάνε καλύτερα», «Το αύριο φαίνεται θαμπό και μπερδεμένο σε μένα». Η διαβάθμιση της κλίμακας κυμαινόταν από 0 έως 5 (όπου 0 = Διαφωνώ απόλυτα, 1 = Διαφωνώ, 2 = Διαφωνώ μέτρια, 3 = Συμφωνώ μέτρια, 4 = Συμφωνώ, 5 = Συμφωνώ απόλυτα). Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι στη συγκεκριμένη κλίμακα, όπως και στην Κλίμακα Αυτοεκτίμησης (Rosenberg, 1979), χρειάστηκε να επανακωδικοποιήσουμε τις απαντήσεις, καθότι η κλίμακα αποτελούνταν από εννέα αρνητικά θέματα (π.χ. «Αυτά που μπορώ να δω μπροστά μου είναι άσχημα πράγματα και όχι καλά», «Το αύριο φαίνεται θαμπό και μπερδεμένο σε μένα») και οκτώ θετικά θέματα (π.χ. «Επιθυμώ να μεγαλώσω διότι πιστεύω ότι τα πράγματα θα πάνε καλύτερα», «Θα πάρω πιο πολλά από τα καλά πράγματα στη ζωή απ' ό,τι τα περισσότερα παιδιά»). Γι' αυτόν το λόγο επανακωδικοποιήσα-

με τις αρνητικές απαντήσεις, ώστε για τη συγκεκριμένη κατηγορία απαντήσεων να είναι 0 = Συμφωνώ απόλυτα, 1 = Συμφωνώ, 2 = Συμφωνώ μέτρια, 3 = Διαφωνώ μέτρια, 4 = Διαφωνώ, 5 = Διαφωνώ απόλυτα, προκειμένου τα θέματα να ανήκουν στην ίδια κατεύθυνση αθροιζόμενα, ώστε οι υψηλές επιδόσεις να δηλώνουν χαμηλό βαθμό απελπισίας.

Αξιοπιστία μέτρησης των οργάνων

Επιπρόσθετα, με το τεστ Cronbach's α αξιολογήθηκε ο συντελεστής χωριστά για καθεμία από τις τέσσερις κλίμακες (Συμπεριφορών Επιθετικότητας και Βίας, Αυτοεκτίμησης, Ψυχολογικής Προσαρμογής, Νεανικής Απελπισίας).

Συγκεκριμένα, ο έλεγχος αξιοπιστίας στηρίχθηκε στη στατιστική συσχέτιση των διαφορετικών σειρών των αποτελεσμάτων που προέκυψαν από τις ποικίλες ερωτήσεις που κάθε κλίμακα περιέλαβε. Στηριζόμενοι στις απαντήσεις των 200 ερωτηθέντων, ο συντελεστής α βρέθηκε να κυμαίνεται ικανοποιητικά έως πολύ ικανοποιητικά για κάθε κλίμακα:

- 1) Συμπεριφορών Επιθετικότητας και Βίας (μαρτυρίες περιστατικών ενδογονεϊκής βίας) = 0.89.
- 2) Αυτοεκτίμησης = 0.85.
- 3) Ψυχολογικής Προσαρμογής = 0.71.
- 4) Νεανικής Απελπισίας = 0.83.

Στατιστική ανάλυση

Τα δεδομένα της έρευνας αναλύθηκαν με το στατιστικό πρόγραμμα SPSS. Σε ένα πρώτο μέρος παρουσιάζονται οι απλές κατανομές των απαντήσεων σε όλες τις ερωτήσεις.

Σε ένα δεύτερο μέρος προχωρήσαμε στην κατασκευή υποδείγμάτων βηματικής γραμμικής παλινδρόμησης (Stepwise Regression Analysis), προκειμένου να μελετηθεί η πιθανή σχέση ανάμεσα στη βία των γονιών και στις συνέπειές της στην ψυχολογική κατάσταση των μαθητών, μετά από έλεγχο των προσωπικών χαρακτηριστικών των μαθητών. Στα υποδείγματα που προκύ-

πτουν από τη βηματική γραμμική παλινδρόμηση περιλαμβάνονται μόνο οι μεταβλητές εκείνες που έχουν μια σημαντική σχέση με την εξαρτημένη μεταβλητή.

Συγκεκριμένα, ελέγχθηκε η σχέση των συνεπειών που επιφέρει η βίωση ενδογονεϊκής βίας α) στην αυτοεκτίμηση, β) στην ψυχολογική προσαρμογή, και γ) στη νεανική απελπισία των μαθητών.

Τα κάτωθι προσωπικά χαρακτηριστικά των μαθητών εισήχθησαν στα υποδείγματα ως ανεξάρτητες μεταβλητές, με τον τρόπο που περιγράψαμε προηγουμένως:

1. Φύλο
2. Τάξη (Α' και Β', με ομάδα αναφοράς τη Γ' λύκειου)
3. Βαθμολογία (καλή, λίαν καλή, με ομάδα αναφοράς την άριστη)
4. Αδέλφια (χωρίς αδέλφια, με έναν τουλάχιστον αδελφό)
5. Συνήθεια καπνίσματος (κατανάλωση καπνού ή όχι)
6. Αλκοόλ χαμηλής και υψηλής περιεκτικότητας (κατανάλωση αλκοόλ ή όχι)
7. Χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών (χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών ή όχι)
8. Ύπαρξη σχέσης με το άλλο φύλο ή όχι
9. Ποιότητα σχέσης με γονείς, φίλους και καθηγητές (άσχημες - καλές)
10. Μορφωτικό επίπεδο γονέων (πρωτοβάθμιας, δευτεροβάθμιας, με ομάδα αναφοράς την τριτοβάθμια εκπαίδευση)

Η ανάλυση βηματικής γραμμικής παλινδρόμησης έγινε σε τρεις φάσεις:

1η φάση: Έλεγχος κοινωνιολογικού προφίλ ως προς την Αυτοεκτίμηση, την Ψυχολογική Προσαρμογή και τη Νεανική Απελπισία (τρία υποδείγματα).

2η φάση: Έλεγχος μαρτυρίας ενδογονεϊκής βίας (ψυχολογική / σωματική βία από τον πατέρα προς τη μητέρα ή αντίστροφα) ως προς την Αυτοεκτίμηση, την Ψυχολογική Προσαρμογή και τη Νεανική Απελπισία (τρία υποδείγματα).

3η φάση: Έλεγχος κοινωνιολογικού προφίλ και μαρτυρίες περιστατικών ενδογονεϊκής βίας

(ψυχολογική / σωματική από τον πατέρα προς τη μητέρα και αντίστροφα) ως προς την Αυτοεκτίμηση, την Ψυχολογική Προσαρμογή και τη Νεανική Απελπισία (τρία υποδείγματα).

Αποτελέσματα

Κοινωνιολογικό προφίλ ερωτηθέντων

Στον Πίνακα 2 παρατίθενται τα κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων, έτσι όπως προέκυψαν μετά τη στατιστική ανάλυση των δεδομένων. Το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε από 200 μαθητές, εκ των οποίων το 49.5% ήταν αγόρια και το 50.5% κορίτσια.

Όσον αφορά την αναλογία των μαθητών που φοιτούσαν στις τρεις τάξεις του λυκείου, στην Α' τάξη φοιτούσε το 31.5%, στη Β' τάξη ένα ποσοστό που ανερχόταν στο 35.5% και στη Γ' τάξη το ποσοστό άγγιζε το 33%.

Αναφορικά με το μέσο όρο της βαθμολογίας των μαθητών, το υψηλότερο ποσοστό κυμάνθηκε μεταξύ 15-17, σε ποσοστό που έφτανε το 44%, και το υπόλοιπο 56% κυμάνθηκε σε διαφορετικές βαθμολογίες, υψηλότερες (με βαθμό τετραμήνου 18-20) ή χαμηλότερες (με βαθμό τετραμήνου 11-14).

Επιπλέον, η πλειονότητα των ερωτηθέντων, σε ποσοστό 91%, ανέφερε ότι έχει τουλάχιστον έναν/μία αδελφό/ή.

Το κοινωνιολογικό προφίλ των ερωτηθέντων ολοκληρώθηκε με την ερώτηση που αφορούσε την ύπαρξη ή όχι σχέσης με το αντίθετο φύλο, στην οποία το υψηλότερο ποσοστό, δηλαδή το 54.5%, απάντησε ότι τη δεδομένη στιγμή δε διατηρεί κάποια σχέση και το 45.5% ανέφερε σχέση με το αντίθετο φύλο.

Κατανάλωση καπνού, αλκοόλ και άλλων ουσιών

Στην κατηγορία των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου που αφορούσε τις συνήθειες των ερωτηθέντων, όπως κατανάλωση καπνού, μετρημένη σε αριθμό τσιγάρων, κατανάλωση οινο-

Πίνακας 2
Κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων

Χαρακτηριστικά	N	%
Φύλο		
Αγόρια	99	49,5
Κορίτσια	101	50,5
Τάξη		
Α' λυκείου	63	31,5
Β' λυκείου	71	35,5
Γ' λυκείου	66	33
Βαθμολογία		
11-14	59	29,5
15-17	88	44
18-20	53	26,5
Αδέλφια		
Όχι	18	9
Τουλάχιστον έναν/μία αδελφό/ή	182	91
Καπνιστική συνήθεια		
Δεν καπνίζουν	124	62
≥ Ένα τσιγάρο ημερησίως	76	38
Αλκοόλ χαμηλής περιεκτικότητας		
Δεν πίνουν	84	42
≥ Ένα ποτήρι ημερησίως	116	58
Αλκοόλ υψηλής περιεκτικότητας		
Δεν πίνουν	128	64
≥ Ένα ποτήρι ημερησίως	72	36
Χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών		
Άνευ χρήσης	183	91,5
Χρήση από μερικές φορές έως κάθε εβδομάδα	17	8,5
Ύπαρξη σχέσης με το άλλο φύλο		
Όχι	109	54,5
Ναι	91	45,5

πνευματωδών ποτών σε εβδομαδιαία βάση –υψηλής και χαμηλής περιεκτικότητας σε οινόπνευμα–, μετρημένη σε ποτήρια, καθώς και χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών, το μεγαλύτερο ποσοστό (62%) υποστήριξε ότι δεν καπνίζει, το 58% ανέφεραν ότι καταναλώνει τουλάχιστον ένα ποτό την εβδομάδα που περιέχει οινόπνευμα χαμηλής περιεκτικότητας, σε αντίθεση με το 36%, που δήλωσε ότι καταναλώνει κατά τη διάρκεια της εβδομάδας τουλάχιστον ένα ποτήρι ποτό που εμπεριέχει υψηλής περιεκτικότητας οινόπνευμα.

Όσον αφορά το θέμα της χρήσης εξαρτησιογόνων ουσιών, οι ερωτηθέντες στην πλειονότητά τους δήλωσαν ότι δεν κάνουν χρήση ναρκωτικών ουσιών. Παρ' όλα αυτά, αξίζει να σημειωθεί ότι το 8.5% κάνει χρήση αυτών των ουσιών περιστασιακά έως και κάθε εβδομάδα.

Σχέσεις με γονείς, φίλους και καθηγητές

Το υψηλότερο ποσοστό (46.5%) των ερωτηθέντων χαρακτήρισε τις σχέσεις με τους γονείς του «καλές». Το 59% ανέφερε ότι διατηρεί «πολύ καλές» σχέσεις με τους φίλους του και το 34.5% υποστήριξε ότι έχει «καλές» σχέσεις με τους καθηγητές του.

Όστόσο αξίζει να αναφερθεί ότι από τα 91 άτομα (45.5%) που σημείωσαν στο ερωτηματολόγιο ότι διατηρούν κάποια σχέση με το αντίθετο φύλο τα 78 (85.7%) χαρακτήρισαν τη σχέση τους «καλή» και τα 13 (14.3%) δήλωσαν ότι υπάρχει αρνητικό κλίμα μέσα στη σχέση τους.

Κοινωνιολογικό προφίλ των γονέων των ερωτηθέντων

Η ηλικία του πατέρα βρέθηκε να κυμαίνεται μεταξύ 38 και 67 ετών, με τη μεγαλύτερη ηλικιακή ομάδα να ανήκει στις ηλικίες 46-55 ετών ($N = 115$, 57.9%). Η ηλικία της μητέρας κυμαινόταν από τα 33 έως τα 60 έτη, με τη μεγαλύτερη ηλικιακή ομάδα να είναι στις ηλικίες 41-50 ετών ($N = 115$, 57.5%). Σε ό,τι αφορούσε το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, οι πατέρες, σε ποσοστό 53.6%, αλλά και οι μητέρες, σε ποσοστό 61%,

σύμφωνα με τις απαντήσεις των ερωτηθέντων, ήταν απόφοιτοι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Ως προς τα δηλωθέντα από τους μαθητές επαγγέλματα, τα υψηλότερα ποσοστά των πατέρων (36.3%) και των μητέρων (54%) απασχολούνταν ως έμποροι, ελεύθεροι επαγγελματίες, εργατοτεχνίτες, νοικοκυρές, συνταξιούχοι ή ήταν άνεργοι.

Αναφορικά με το μηνιαίο εισόδημα των γονέων, διαπιστώθηκε ότι το 58.4% των πατέρων είχε μηνιαία εισοδήματα που έφταναν τα 1.050-2.000 ευρώ, ενώ στην πλειονότητά τους οι μητέρες, σε ποσοστό 40%, είχαν μηδενικά εισοδήματα, γεγονός που φανερώνει ότι οι περισσότερες ανήκαν στην κατηγορία των νοικοκυρών ή των ανέργων.

Τέλος, όσον αφορά τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις, το 99% των πατέρων και το 98% των μητέρων φάνηκε από τις αναφορές των ερωτηθέντων ότι ανήκαν στην κατηγορία των χριστιανών ορθοδόξων.

Απλές κατανομές ενδογονεϊκής ψυχολογικής επιθετικότητας και φυσικής βίας

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την ανάλυση των δεδομένων και αφορούσαν περιστατικά ενδογονεϊκών συγκρούσεων, το 89.5% και το 84.5% ανέφεραν τις φωνές (λεκτική επίθεση με έντονο το στοιχείο της λογομαχίας) ως επιθετική συμπεριφορά που υιοθετήθηκε από τον πατέρα εναντίον της μητέρας και από τη μητέρα εναντίον του πατέρα αντίστοιχα. Εξίσου υψηλό ποσοστό καταλαμβάνουν και οι ύβρεις μεταξύ των συζύγων, σε ποσοστά 54.5% από τη μεριά του πατέρα προς τη μητέρα και 41.5% από τη μητέρα προς τον πατέρα.

Επιπλέον, από τη μεριά των πατέρων, σύμφωνα με τις μαρτυρίες των μαθητών, το 51% άσκησε ψυχολογική βία με υποτιμήσεις και προσβολές ενάντια στις μητέρες και, αντίστοιχα, το 43.5% των μητέρων υιοθέτησε παρόμοια συμπεριφορά προς τους πατέρες. Επίσης, στη συγκεκριμένη κατηγορία (ψυχολογική επιθετικότητα) το 27% των πατέρων εκτόξευσε απειλές για ξυλοδαρμό στις μητέρες, καθώς και το 16% των

μητέρων έκανε το ίδιο με στόχο τους πατέρες, ενώ τα ποσοστά που αφορούσαν εξ αποστάσεως χτύπημα με κάποιο είδους αντικείμενο ανέρχονται σε 21.5% για τους πατέρες και 18% για τις μητέρες. Τέλος, σε χαμηλότερα ποσοστά υπήρξαν αναφορές για σωματική βία (σπρωξίματα, χτυπήματα) από τον πατέρα προς τη μητέρα και αντίστροφα (19% και 14% αντίστοιχα) και σε ακόμα χαμηλότερα ποσοστά δηλώθηκαν προσπάθειες πνιγμού ή και επιθέσεις με αιχμηρά αντικείμενα (βλέπε Πίνακα 3).

Παρόμοια αποτελέσματα προέκυψαν και από μελέτη που πραγματοποιήθηκε από τους Τζαμαλούκα και συνεργάτες (2006), σύμφωνα με την οποία, όσον αφορά τη συναισθηματική κακοποίηση του ενός συντρόφου από τον άλλο, το 26.5% δέχθηκε λεκτική και ψυχολογική βία (φωνές, υποτίμηση, βρισιές) και το 71% ανέφερε καβγάδες και παράπονα. Αναφορικά με τη φυσική βία, η έρευνα έδειξε ότι το 17% των ερωτηθέντων δήλωσε ως πιο συχνό φαινόμενο τις σπρωξιές, τα τσιμπήματα και τις γρατζουνιές εναντίον του συντρόφου, κατά το τελευταίο έτος (Τζαμαλούκα et al., 2006).

Μία ακόμη μελέτη (Τζαμαλούκα και συν., 2006), που εστίασε στην άσκηση συναισθηματικής κακοποίησης μεταξύ των συντρόφων που συμβιώνουν, όταν αυτή ασκούνταν και από τις δύο πλευρές, έδειξε ότι σε ποσοστό 64.5% αναφέρονταν συχνά ως πολύ συχνά γκρίνιες και παράπονα (π.χ. για τα οικονομικά, τις δραστηριότητες). Το 54.5% δήλωσε ότι υπήρχε επίκληση στο συναίσθημα μετά από σύγκρουση ή καβγά (π.χ. κλάμα, μετάνοια, δώρα, αλλαγή συμπεριφοράς). Ακολουθούσαν, σε ποσοστό 38.8%, η απόδοση κατηγοριών, ευθυνών, η πρόκληση ενοχών (π.χ. για λάθη, παραλείψεις, λογαριασμούς), ενώ το 24.5% ανέφερε την αγάπη και την τρυφερότητα υπό όρους (π.χ. «αν κάνεις αυτό που θέλω, θα σε αγαπάω»).

Ομοίως, τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την έρευνα των Αλευρά και συνεργατών (2006), που εξέτασε το ζήτημα της σεξουαλικής παρενόχλησης μεταξύ συνομήλικων μαθητών λυκείου, επαλήθευσαν τα δικά μας ευρήματα. Συ-

γκεκριμένα, οι αναφορές των μαθητών που δήλωσαν μάρτυρες συναισθηματικής και φυσικής κακοποίησης των γονέων από την πλευρά του πατέρα προς τη μητέρα αφορούσαν τις έντονες λογομαχίες σε ποσοστό 55.3%, τις προσβολές ή κοροϊδίες σε ποσοστό 16.9% και τις απειλές για εκτόξευση αντικειμένου ή χτύπημα σε ποσοστό 20.9%. Επίσης, οι απειλές με αιχμηρό αντικείμενο ή θανατηφόρο όπλο προσέγγισαν το 5.1%, οι σπρωξιές, οι κλοτσιές και τα χαστούκια δηλώθηκαν σε ποσοστό 19.4% και οι επιθέσεις αναφέρθηκαν σε ποσοστό 7.4%. Οι προσπάθειες πνιγμού δηλώθηκαν σε μικρότερο ποσοστό (0.2%), όπως και η χρήση μαχαιριού, όπλου ή άλλου φονικού αντικειμένου (0.5%).

Αντιστοίχως, οι παραπάνω πράξεις όπως δηλώθηκαν από τους μαθητές αναφορικά με τη συναισθηματική και φυσική βία από την πλευρά της μητέρας προς τον πατέρα είχαν ως εξής: έντονες λογομαχίες 31.5%, προσβολές ή κοροϊδίες 8.8%, απειλές για εκτόξευση αντικειμένου ή χτύπημα 6.3%, απειλές με αιχμηρό αντικείμενο ή φονικό όπλο 2.5%, σπρωξίματα, κλοτσιές ή χαστούκια 4.2%, επιθέσεις 2.8%, προσπάθειες πνιγμού 1.1% και χρήση μαχαιριού, όπλου ή άλλου φονικού αντικειμένου 1.1% (Αλευρά και συν., 2006).

Τέλος, παρόμοια ευρήματα καταγράφονται και στη διεθνή βιβλιογραφία (Haj-Yahia, 2001).

Στον Πίνακα 4 παρουσιάζονται οι μέσες τιμές και οι τυπικές αποκλίσεις των τεσσάρων υπο-κλιμάκων της *ψυχολογικής επιθετικότητας* και της *φυσικής βίας* από τον πατέρα προς τη μητέρα και αντίστροφα. Η λεκτική βία φαίνεται ότι είναι κυρίαρχη και από τις δύο πλευρές.

Απλές κατανομές στα θέματα αυτοεκτίμησης

Τα ποσοστά θετικής αυτοεκτίμησης που είχαν οι ερωτηθέντες ήταν αρκετά ικανοποιητικά, γι' αυτό και παρατίθενται κάποια χαρακτηριστικά παραδείγματα: το 95.5% εξέφρασε την άποψη πως «αξίζει τουλάχιστον σε θέματα ισότητας σε σχέση με τους υπόλοιπους συνανθρώπους του», το 91% υποστήριξε ότι «είναι ικανό να κάνει

Πίνακας 3

Κατανομές περιστατικών ενδογονεϊκής ψυχολογικής επιθετικότητας και φυσικής βίας, όπως αναφέρθηκαν από τους εφήβους (μία τουλάχιστον φορά κατά το τελευταίο έτος) (N = 200)

ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ	ΠΑΤΕΡΑΣ ΠΡΟΣ ΜΗΤΕΡΑ		ΜΗΤΕΡΑ ΠΡΟΣ ΠΑΤΕΡΑ	
	N	%	N	%
Επιθέσεις	48	24	33	16.5
Φωνές	179	89.5	169	84.5
Βρισιές	109	54.5	83	41.5
Απειλές για ξυλοδαρμό	54	27	32	16
Απειλές για εκτόξευση αντικειμένου	43	21.5	36	18
Υποτιμήσεις, προσβολές	102	51	87	43.5
Σπρωξίματα, χτυπήματα	33	16.5	27	13.5
Προσπάθειες πνιγμού	3	1.5	0	0
Επιθέσεις με αιχμηρό αντικείμενο	2	1	1	0.5

Πίνακας 4

Μέσες τιμές και τυπικές αποκλίσεις των τεσσάρων υπο-κλιμάκων ενδογονεϊκής ψυχολογικής επιθετικότητας και φυσικής βίας

	ΠΑΤΕΡΑΣ ΠΡΟΣ ΜΗΤΕΡΑ		ΜΗΤΕΡΑ ΠΡΟΣ ΠΑΤΕΡΑ	
	Ψυχολογική βία (5 μεταβλητές)	Φυσική βία (4 μεταβλητές)	Ψυχολογική βία (5 μεταβλητές)	Φυσική βία (4 μεταβλητές)
Μέση τιμή	4.15	0.65	3.35	0.41
Τυπική απόκλιση	3.46	1.22	3.01	0.94
Κατώτερη τιμή	0.00	0.00	0.00	0.00
Ανώτερη τιμή	15.00	6.00	12.00	6.00

πράγματα, όπως και οι άλλοι άνθρωποι» και το 87% πως «αισθάνεται ότι έχει έναν ικανοποιητικό βαθμό προσόντων». Έτσι, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες «είναι σε γενικές γραμμές ευχαριστημένοι από τους εαυτούς τους», γεγονός που επαληθεύεται και από το υψηλό ποσοστό του 84.5% που συμφώνησε σε αυτό.

Απλές κατανομές συναισθημάτων ψυχολογικής προσαρμογής

Τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την ανάλυση της κλίμακας που μετρούσε τα συναισθήματα ψυχολογικής προσαρμογής των εφήβων έδειξαν ότι οι έφηβοι σε ποσοστό 84.5% ανέφεραν ότι αισθάνονταν «κουρασμένοι και

εξουθενωμένοι» και σε ποσοστό 75.5% συμφώνησαν ότι «είναι ιδιαίτερα ευέξαπτοι ή σε νευρική ένταση». Επίσης, το 73% υποστήριξε ότι «αισθάνεται βαριεστημένα», το 64% εξέφρασε «μελαγχολία» και το 50.5% δήλωσε ότι αισθάνεται «μοναξιά». Ακόμη, το 64.5% συμφώνησε στο ότι «είναι πολύ πελαγωμένο / απασχολημένο, ώστε να μην καταφέρνει να ετοιμάζει όλα όσα έχει να κάνει». Τέλος, το 54.5% ανέφερε ότι «αισθανόταν πιεσμένο από τη συμπεριφορά των γονιών».

Απλές κατανομές συναισθημάτων νεανικής απελπισίας

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, φάνηκε ότι οι έφηβοι ήταν αρκετά αισιόδοξοι. Οι ίδιοι απάντησαν, σε ποσοστό 65%, ότι «επιθυμούν να μεγαλώσουν καθότι πιστεύουν ότι τα πράγματα θα είναι καλύτερα», σε ποσοστό 90% ανέφεραν ότι «κάποια μέρα θα είναι καλοί στο να κάνουν πράγματα τα οποία θα τους ενδιαφέρουν πραγματικά», ενώ λίγοι ήταν εκείνοι που σημείωσαν κάποιες από τις «αρνητικές» απαντήσεις της κλίμακας, όπως, π.χ., «Αυτά που μπορώ να δω μπροστά μου είναι άσχημα πράγματα και όχι καλά» (24%) και «Ποτέ δεν αποκτώ αυτό που θέλω, έτσι είναι μάταιο να επιθυμώ οτιδήποτε» (16%).

Αναλύσεις βηματικής παλινδρόμησης: Η επίδραση του κοινωνιολογικού προφίλ στην αυτοεκτίμηση, στην ψυχολογική προσαρμογή και στη νεανική απελπισία των μαθητών

Όσον αφορά το κοινωνιολογικό προφίλ των ερωτηθέντων, τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι οι μαθήτριες σημείωσαν μικρότερο βαθμό αυτοεκτίμησης ($b = -3.932, p = 0.002$) σε σχέση με τους μαθητές.

Επίσης, οι μαθητές της Β' και της Γ' λυκείου σημείωσαν υψηλότερες επιδόσεις ψυχολογικής προσαρμογής σε σχέση με τους μαθητές της Α' λυκείου ($b = -2.536, p < 0.0005$).

Αναφορικά με την καπνιστική συνήθεια των μαθητών, τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι οι έφηβοι που έκαναν χρήση καπνού είχαν

υψηλότερη επίδοση στην ψυχολογική προσαρμογή ($b = 1.342, p = 0.041$).

Σχετικά με το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα, οι μαθητές των οποίων ο πατέρας ήταν απόφοιτος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σημείωσαν μεγαλύτερη βαθμολογία στην αυτοεκτίμηση σε σχέση με τους μαθητές των οποίων οι πατέρες ήταν απόφοιτοι πρωτοβάθμιας ($b = -7.214, p < 0.0005$) ή δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ($b = -2.915, p = 0.036$).

Όσον αφορά τις σχέσεις των εφήβων με τους γονείς τους, διαπιστώθηκε ότι όσο λιγότερο καλές σχέσεις διατηρούσαν οι έφηβοι με τους γονείς τους τόσο υψηλότερη ήταν η βαθμολογία στην κλίμακα της ψυχολογικής προσαρμογής, άρα τόσο περισσότερα τα προβλήματα προσαρμογής που ανέφεραν ότι αντιμετώπιζαν οι μαθητές ($b = -4.312, p < 0.0005$).

Τα αποτελέσματα που αφορούσαν τη σχέση των μαθητών με τους καθηγητές τους έδειξαν ότι όσοι έφηβοι ανέφεραν πως διατηρούσαν μέτριες ως άσχημες σχέσεις με τους καθηγητές τους είχαν χαμηλότερη αυτοεκτίμηση και, παρόλληλα, υψηλότερο βαθμό νεανικής απελπισίας σε σχέση με τους μαθητές οι οποίοι ανέφεραν ότι διατηρούν καλές ως πολύ καλές σχέσεις με τους καθηγητές τους ($b = 3.693, p = 0.003, b = 4.619, p = 0.008$) (Πίνακας 5).

Αναλύσεις βηματικής παλινδρόμησης: Η επίδραση των βιωμάτων ενδογονεϊκής βίας στην αυτοεκτίμηση, στην ψυχολογική προσαρμογή και στη νεανική απελπισία των μαθητών

Σχετικά με τη μαρτυρία ενδογονεϊκής βίας, τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι όσο χαμηλότερη ήταν η βαθμολογία στην κλίμακα της άσκησης φυσικής βίας που εκδηλώθηκε από την πλευρά της μητέρας προς τον πατέρα τόσο μικρότερος ήταν και ο βαθμός νεανικής απελπισίας ($b = -2.553, p = 0.004$).

Επίσης, όσο μεγαλύτερη ήταν η βαθμολογία στην κλίμακα της άσκησης ψυχολογικής βίας από την πλευρά του πατέρα προς τη μητέρα, της

Πίνακας 5

Αναλύσεις βηματικής παλινδρόμησης (stepwise regression) των κλιμάκων αυτοεκτίμησης, ψυχολογικής προσαρμογής και νεανικής απελπισίας ως προς το κοινωνιολογικό προφίλ των εφήβων

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΡΟΦΙΛ	ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ 1 ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗ			ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ 2 ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ			ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ 3 ΝΕΑΝΙΚΗ ΑΠΕΛΠΙΣΙΑ		
	b	S.E.	p	b	S.E.	p	b	S.E.	p
Φύλο Αγόρια Κορίτσια (Ο.Α.)*	-3.932	1.241	0.002						
Τάξη Μαθητές Α' λυκείου Υπόλοιποι (Ο.Α.)				-2.536	0.683	<0.0005			
Κατανάλωση καπνού Μη καπνιστές Καπνιστές (Ο.Α.)				1.342	0.651	0.041			
Μορφωτικό επίπεδο πατέρα Πρωτοβάθμια εκπαίδευση Δευτεροβάθμια εκπαίδευση Υπόλοιποι (Ο.Α.)	-7.214	1.922	<0.0005						
	-2.915	1.377	0.036						
Σχέσεις με γονείς Καλές Άσχημες (Ο.Α.)				-4.312	0.777	<0.0005			
Σχέσεις με καθηγητές Καλές Άσχημες (Ο.Α.)	3.693	1.222	0.003				4.619	1.727	0.008

* Ομάδα αναφοράς.

οποίας υπήρξαν μάρτυρες οι έφηβοι, τόσο υψηλότερες ήταν οι επιδόσεις στην κλίμακα της ψυχολογικής προσαρμογής ($b = 0.329$, $p = 0.001$). Τέλος, μικρή βαθμολογία στην κλίμακα της άσκη-

σης ψυχολογικής βίας από την πλευρά του πατέρα προς τη μητέρα σχετίστηκε με υψηλότερες επιδόσεις στην κλίμακα της αυτοεκτίμησης ($b = -0.555$, $p = 0.002$) (Πίνακας 6).

Πίνακας 6

Αναλύσεις βηματικής παλινδρόμησης (stepwise regression) των κλιμάκων αυτοεκτίμησης, ψυχολογικής προσαρμογής και νεανικής απελπισίας ως προς τη μαρτυρία ενδογονεϊκής βίας εκ μέρους των εφήβων

ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΕΝΔΟΓΟΝΕΪΚΗΣ ΒΙΑΣ	ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ 1 ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗ			ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ 2 ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ			ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ 3 ΝΕΑΝΙΚΗ ΑΠΕΛΠΙΣΙΑ		
	b	S.E.	p	b	S.E.	p	b	S.E.	p
Άσκηση φυσικής βίας από τη μητέρα προς τον πατέρα							-2.553	0.871	0.004
Άσκηση ψυχολογικής βίας από τον πατέρα προς τη μητέρα	-0.555	0.174	0.002	0.329	0.095	0.001			

Αποτελέσματα βηματικής παλινδρόμησης: Η επίδραση του κοινωνιολογικού προφίλ και των βιωμάτων ενδογονεϊκής βίας στην αυτο-εκτίμηση, στην ψυχολογική προσαρμογή και στη νεανική απελπισία των μαθητών

Στη συνέχεια κατασκευάστηκαν τρία υποδείγματα ανάλυσης βηματικής παλινδρόμησης με εξαρτημένες μεταβλητές τις κλίμακες αυτοεκτίμησης, ψυχολογικής προσαρμογής και νεανικής απελπισίας για τον ταυτόχρονο έλεγχο όλων των ανεξάρτητων μεταβλητών που περιελήφθησαν στις προηγούμενες αναλύσεις. Έτσι, στα υποδείγματα εισήχθησαν ταυτόχρονα ως ανεξάρτητες μεταβλητές τόσο το κοινωνιολογικό προφίλ όσο και η μαρτυρία ενδογονεϊκής βίας των ερωτηθέντων.

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι δεν υπάρχουν ουσιαστικές διαφοροποιήσεις στο είδος των ανεξάρτητων μεταβλητών που συνεχίζουν να επηρεάζουν τις τρεις εξαρτημένες μεταβλητές. Έτσι, μετά από έλεγχο των κοινωνικο-δημογραφικών μεταβλητών η ενδογονεϊκή βία εξακολουθούσε να επιδρά στην ψυχολογική κατάσταση των μαθητών (Πίνακας 7):

- Οι μαθήτριες φάνηκε ότι έχουν χαμηλότερο βαθμό αυτοεκτίμησης ($b = -3.338, p = 0.006$) σε σχέση με τους μαθητές.

- Οι μαθητές των δύο τελευταίων τάξεων του λυκείου (Β' – Γ' τάξη), σύμφωνα με τις απαιτήσεις τους, σημείωσαν υψηλότερες επιδόσεις ψυχολογικής προσαρμογής σε σχέση με τους μαθητές που φοιτούσαν στην Α' λυκείου ($b = -2.878, p < 0.0005$).
- Οι μαθητές οι οποίοι δήλωσαν άριστη βαθμολογία στα μαθήματα του σχολείου (από 18 και άνω) φάνηκε ότι είχαν υψηλότερο βαθμό ψυχολογικής προσαρμογής σε σχέση με τους μαθητές που είχαν μέτρια βαθμολογία (15-17) ($b = -1.156, p = 0.014$).
- Σχετικά με το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα, οι μαθητές των οποίων ο πατέρας ήταν απόφοιτος δευτεροβάθμιας ή τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είχαν υψηλότερη αυτοεκτίμηση σε σχέση με τους μαθητές των οποίων οι πατέρες ήταν απόφοιτοι πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης ($b = -5.194, p = 0.003$).
- Αναφορικά με τις σχέσεις των εφήβων με τους γονείς και τους καθηγητές τους, οι έφηβοι που ανέφεραν ότι δε διατηρούν καλές σχέσεις –και συγκεκριμένα μέτριες ως πολύ άσχημες– με τους γονείς τους σημείωσαν υψηλότερες επιδόσεις ψυχολογικής προσαρμογής ($b = -3.257, p < 0.0005$) σε σχέση με τους εφήβους που διατηρούσαν καλές σχέ-

σεις με τους γονείς τους. Ίδια ήταν και τα αποτελέσματα που αφορούσαν τη σχέση των μαθητών με τους καθηγητές τους. Οι έφηβοι οι οποίοι δήλωσαν μέτριες ως άσχημες σχέσεις με τους καθηγητές τους χαρακτηρίζονταν από χαμηλότερη αυτοεκτίμηση σε σχέση με τους μαθητές οι οποίοι ανέφεραν καλές σχέσεις με τους καθηγητές τους ($b = 3.207, p = 0.011$).

- Όσο χαμηλότερη ήταν η επίδοση στην κλίμακα της άσκησης φυσικής βίας που εκδηλώθηκε από την πλευρά της μητέρας προς τον πατέρα τόσο μικρότερος ήταν και ο βαθμός νεανικής απελπισίας ($b = -2.884, p = 0.001$).
- Όσο υψηλότερη ήταν η επίδοση στην κλίμακα της άσκησης ψυχολογικής βίας από την πλευρά του πατέρα προς τη μητέρα στην οποία υπήρξαν μάρτυρες οι έφηβοι τόσο υψηλότερες ήταν και οι επιδόσεις στην κλίμακα της ψυχολογικής προσαρμογής ($b = 0.359, p < 0.0005$).
- Τέλος, χαμηλή βαθμολογία στην κλίμακα της άσκησης ψυχολογικής βίας από την πλευρά του πατέρα προς τη μητέρα σχετίστηκε με υψηλότερες επιδόσεις στην κλίμακα της αυτοεκτίμησης ($b = -0.392, p = 0.026$).

Συζήτηση

Συζήτηση των αποτελεσμάτων της έρευνας

Από τη μελέτη και την ανάλυση των κοινωνικο-δημογραφικών χαρακτηριστικών και τη βίωση ενδοοικογενειακής βίας ως προς: α) την κλίμακα αυτοεκτίμησης, β) την κλίμακα ψυχολογικής προσαρμογής, και γ) την κλίμακα νεανικής απελπισίας προέκυψαν έξι υποδείγματα, τα οποία αναλύονται σε τρεις διαφορετικούς πίνακες. Κοινός παράγοντας μεταξύ τους είναι τα κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά και οι υπο-κλίμακες ενδογονεϊκής βίας, οι οποίες αποτέλεσαν τις ανεξάρτητες μεταβλητές. Συγκεκριμένα, στον Πίνακα 5 οι ανεξάρτητες μεταβλητές ήταν το κοινωνιολογικό προφίλ των ερωτηθέντων, και κά-

ποιες από αυτές σχετίστηκαν με την αυτοεκτίμηση, την ψυχολογική προσαρμογή και τη νεανική απελπισία. Στον Πίνακα 6, αντίστοιχα, κάποιες μορφές ενδογονεϊκής βίας σχετίστηκαν με τις εξαρτημένες μεταβλητές, και ειδικότερα η άσκηση φυσικής βίας από τη μητέρα εναντίον του πατέρα και η άσκηση ψυχολογικής βίας από τον πατέρα εναντίον της μητέρας. Στον τελευταίο πίνακα (Πίνακας 7) οι εξαρτημένες μεταβλητές (κλίμακες αυτοεκτίμησης, ψυχολογικής προσαρμογής, νεανικής απελπισίας) φάνηκε να επηρεάζονται από το κοινωνιολογικό προφίλ των εφήβων και από κάποιες μορφές ενδογονεϊκής βίας.

Ακολουθούν η ανάλυση των γενικότερων αποτελεσμάτων της έρευνας και η πιθανή αιτιολόγησή τους.

Κοινωνιολογικό προφίλ ερωτηθέντων

Στον Πίνακα 5 εμφανίζονται τα αποτελέσματα της ανάλυσης με τη μέθοδο της βηματικής παλινδρόμησης (stepwise regression) των κλιμάκων αυτοεκτίμησης, ψυχολογικής προσαρμογής και νεανικής απελπισίας σε σχέση με το κοινωνιολογικό προφίλ των ερωτηθέντων εφήβων. Το προφίλ αυτό αποτελείται από 6 χαρακτηριστικά, όπως το φύλο: Σύμφωνα με την έρευνα, απεδείχθη ότι οι γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες, όπως αναφέρθηκε από τους ερωτηθέντες, έχουν χαμηλότερη αυτοεκτίμηση.

Το συγκεκριμένο αποτέλεσμα υποστηρίζουν οι περισσότερες έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί κατά καιρούς στο εξωτερικό και μελετούν την αυτοεκτίμηση στα δύο φύλα. Συγκεκριμένα, σε πρόσφατη εργασία (Frost, 2004) που αφορούσε τη μελέτη της αυτοεκτίμησης και το βαθμό ικανοποίησης των παιδιών και των νέων από το σώμα τους βρέθηκε, όπως και σε παλαιότερες έρευνες (Hong et al., 1993. Knox et al., 1998), ότι οι άνδρες είχαν υψηλότερο βαθμό αυτοεκτίμησης απ' ό,τι οι γυναίκες. Πρόσφατες έρευνες κατέληξαν στο συμπέρασμα πως σε πολλές χώρες η αυτοεκτίμηση είναι υψηλότερη για τα κορίτσια που δεν έχουν συμπληρώσει το 13^ο έτος της ηλικίας τους σε σχέση με συνομή-

Πίνακας 7

Αναλύσεις βηματικής παλινδρόμησης (stepwise regression) των κλιμάκων αυτοεκτίμησης, ψυχολογικής προσαρμογής και νεανικής απελπισίας ως προς το κοινωνιολογικό προφίλ και τη μαρτυρία ενδογονεϊκής βίας εκ μέρους των εφήβων

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΡΟΦΙΛ – ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΕΝΔΟΓΟΝΕΪΚΗΣ ΒΙΑΣ	ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ 1 ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗ			ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ 2 ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ			ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ 3 ΝΕΑΝΙΚΗ ΑΠΕΛΠΙΣΙΑ		
	b	S.E.	p	b	S.E.	p	b	S.E.	p
Κοινωνιολογικό προφίλ									
Φύλο Αγόρια Κορίτσια (Ο.Α.)*	-3.338	1.211	0.006						
Τάξη Μαθητές Α' λυκείου Υπόλοιποι (Ο.Α.)				-2.878	0.681	<0.0005			
Βαθμολογία Μεσαία Άριστη (Ο.Α.)				-1.566	0.631	0.014			
Μορφωτικό επίπεδο πατέρα Πρωτοβάθμια εκπαίδευση Υπόλοιποι (Ο.Α.)	-5.194	1.725	0.003						
Σχέσεις με γονείς Καλές Άσχημες (Ο.Α.)				-3.257	0.796	<0.0005			
Σχέσεις με καθηγητές Καλές Άσχημες (Ο.Α.)	3.207	1.243	0.011						
Μαρτυρία ενδογονεϊκής βίας									
Άσκηση φυσικής βίας από τη μητέρα προς τον πατέρα							-2.884	0.884	0.001
Άσκηση ψυχολογικής βίας από τον πατέρα προς τη μητέρα	-0.392	0.175	0.026	0.359	0.095	<0.0005			

* Ομάδα αναφοράς.

λικά τους αγόρια (Pallas et al., 1990. Watkins et al., 1997), ενώ είναι υψηλότερη στα αγόρια κατά τη διάρκεια της εφηβείας (Bolognini et al., 1996). Όπως έχει αναφερθεί, κατά τη διάρκεια της εφηβείας παρατηρούνται πτώση στην αυτοεκτίμηση όσον αφορά τα κορίτσια και αύξηση στα αγόρια (Mendelson & White, 1985).

Ωστόσο, αν και πολλοί ερευνητές κατέληξαν σε αυτό το συμπέρασμα, θεωρούμε σημαντικό να αναφέρουμε ότι υπήρξαν και κάποιες άλλες έρευνες οι οποίες έδειξαν ότι οι γυναίκες έχουν περισσότερη αυτοεκτίμηση απ' ό,τι οι άνδρες (Watkins et al., 1997), ή, ακόμα, δεν εντόπισαν κάποια σημαντική διαφορά ανάμεσα στα δύο φύλα (Watkins et al., 1997). Η ύπαρξη σύγχυσης μεταξύ των ερευνητών αναφορικά με το εάν οι γυναίκες ή οι άνδρες έχουν υψηλότερη ή χαμηλότερη αυτοεκτίμηση οδηγεί στην εκτίμηση ότι πιθανότατα είναι ένα θέμα που χρήζει περαιτέρω επιστημονικής διερεύνησης προκειμένου να αποσαφηνιστεί. Περισσότεροι παράγοντες θα μπορούσαν να εκτιμηθούν, όπως το πολιτισμικό πλαίσιο και η θέση της γυναίκας στην κοινωνία.

Το δεύτερο χαρακτηριστικό του κοινωνιολογικού προφίλ των ερωτηθέντων αναφέρεται στην τάξη: Οι μαθητές της Β' και της Γ' λυκείου έχουν αυξημένη ψυχολογική προσαρμογή σε σχέση με τους μαθητές της Α' λυκείου. Το συμπέρασμα αυτό ενδεχομένως πηγάζει από το γεγονός ότι οι μαθητές που φοιτούν στην Α' λυκείου βρίσκονται ακόμα σε ενδιάμεσο στάδιο προσαρμογής από το γυμνάσιο στο λύκειο και επομένως έχουν επαναπαυτεί σε σχέση με τους μαθητές της Β' ή και της Γ' λυκείου, που βρίσκονται στο προ-στάδιο των πανελλήνιων εξετάσεων, και ως εκ τούτου αισθάνονται περισσότερο στρες για το μέλλον τους. Στο συγκεκριμένο θέμα δε βρέθηκαν έρευνες με τις οποίες να μπορούν να γίνουν συγκρίσεις, επομένως το γεγονός της ύπαρξης υψηλότερης ψυχολογικής προσαρμογής στους μαθητές της Β' και της Γ' λυκείου σε σχέση με τους μαθητές της Α' λυκείου θα μπορούσε να αποτελεί αντικείμενο μελέτης μελλοντικών ψυχοπαιδαγωγικών ερευνών.

Άλλο χαρακτηριστικό έχει να κάνει με τη

βαθμολογία των μαθητών. Βρέθηκε ότι οι μαθητές που δήλωσαν άριστη βαθμολογία κατά το τελευταίο τετράμηνο (18-20) είχαν περισσότερα προβλήματα ψυχολογικής προσαρμογής σε σχέση με τους μαθητές που ανέφεραν μέτρια βαθμολογία (15-17). Το συγκεκριμένο αποτέλεσμα θα μπορούσε να αποδοθεί στις αυξημένες προσδοκίες των παιδιών με υψηλή βαθμολογία. Οι μαθητές οι οποίοι διαβάζουν καθημερινά πολλές ώρες προκειμένου να έχουν μια καλή βαθμολογία, της τάξης του 18 και άνω, πιθανότατα να υφίστανται και περισσότερη πίεση από το περιβάλλον τους: Αναλώνουν, «ξοδεύουν» αρκετές ώρες στο καθημερινό διάβασμα, διασκεδάζουν ίσως λιγότερο από τους συνομηλίκους τους και επιπλέον είναι δυνατόν να προβληματίζονται σχετικά με τη μετέπειτα επαγγελματική τους αποκατάσταση, και ειδικότερα για το αν εισαχθούν σε κάποια σχολή της προτίμησής τους. Εξαιτίας της αδυναμίας εύρεσης παρόμοιων μελετών, το συγκεκριμένο εύρημα δεν μπόρεσε να συγκριθεί με ευρήματα άλλης παρόμοιας έρευνας, επομένως θα μπορούσε να διερευνηθεί περαιτέρω σε επόμενες έρευνες.

Ένα επόμενο χαρακτηριστικό αφορά την κατανάλωση καπνού μετρημένη σε αριθμό τσιγάρων ημερησίως: Η έρευνα κατέδειξε ότι οι καπνιστές έχουν μεγαλύτερη ψυχολογική προσαρμογή σε σχέση με τους μη καπνιστές. Το γεγονός ότι οι έφηβοι ξεκινούν το κάπνισμα από την περίοδο της εφηβείας μπορεί να σχετίζεται, όπως απέδειξε και η έρευνα των Rugkasa και συνεργατών (2001), με το γεγονός ότι βρίσκονται σε μια ηλικία που είναι αρκετά ευάλωτοι και, θέλοντας να ισχυροποιήσουν το «κύρος» τους, μπιούνται πράξεις ενήλικων, όπως το κάπνισμα, θεωρώντας ότι με αυτό τον τρόπο αντιμετωπίζουν τα ποικίλα προβλήματα της καθημερινότητας και ενσωματώνονται στον κόσμο των ενηλίκων.

Επιπλέον, έρευνα που πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Οικογενειακών Ερευνών και αφορούσε τους έφηβους καπνιστές και τις οικογένειές τους (Weston, 1993) κατέδειξε ότι νεαρά άτομα που έχουν υιοθετήσει την καπνιστική συνήθεια έχουν χαμηλότερη αυτοεκτίμηση σε σχέ-

ση με νεαρούς συνομηλίκους τους οι οποίοι δεν καπνίζουν.

Κοινωνιολογικό προφίλ γονέων

Ένα άλλο χαρακτηριστικό περιλαμβάνει το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα, έτσι όπως καταγράφηκε από τα λεγόμενα των ερωτηθέντων. Σύμφωνα με την έρευνα, μαθητές των οποίων οι πατέρες ήταν απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης χαρακτηρίζονταν από υψηλότερη αυτοεκτίμηση σε σχέση με τους μαθητές των οποίων οι πατέρες ήταν απόφοιτοι πρωτοβάθμιας ή δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Το αποτέλεσμα αυτό ήταν αναμενόμενο, αφού η κατάρτιση κάποιου τίτλου σπουδών αυτόματα έχει ως αποτέλεσμα υψηλότερη αυτοεκτίμηση, λόγω εύρεσης ανάλογου επαγγέλματος αλλά και υψηλότερων αποδοχών, που συντελούν σε ένα σαφώς καλύτερο επίπεδο διαβίωσης.

Σύμφωνα με τους ερευνητές, το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα είναι συνυφασμένο και με άλλους παράγοντες, όπως το επάγγελμα, το εισόδημα, την κοινωνική τάξη, το επάγγελμα της συζύγου (άνδρες με υψηλό μορφωτικό επίπεδο συνήθως επιλέγουν συζύγους με ανάλογο επίπεδο μόρφωσης) (www.children.smartlibrary.org). Επομένως, εύκολα καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα είναι δυνατόν να επηρεάζει έμμεσα την αυτοεκτίμηση των παιδιών, εφόσον, βέβαια, το ίδιο συνδέεται και με άλλους σημαντικούς παράγοντες, όπως το «κλίμα» των οικογενειακών σχέσεων.

Σχέσεις με γονείς και καθηγητές

Το επόμενο χαρακτηριστικό αναφέρεται στην ύπαρξη καλών ή άσχημων σχέσεων ανάμεσα στους ερωτηθέντες και στους γονείς τους.

Η έρευνα έδειξε ότι όσο λιγότερο καλές σχέσεις διατηρούσαν οι ερωτηθέντες με τους γονείς τους τόσο υψηλότερη ψυχολογική προσαρμογή είχαν. Προφανώς τα αποτελέσματα αυτά στηρίζονται στο γεγονός ότι η κακή επικοινωνία που υπάρχει στο οικογενειακό περιβάλλον οδηγεί σε

διαταραγμένες σχέσεις, ενώ η ψυχολογική προσαρμογή των ερωτηθέντων πιθανότατα οφείλεται και στην έλλειψη επιβράβευσης, ενθάρρυνσης, προστασίας, σε ένα περιβάλλον δηλαδή μη υποστηρικτικό (Μουζακίτης, 1990).

Επίσης, διαπιστώθηκε ότι όσο μεγαλύτερο ήταν το ποσοστό καλών σχέσεων με τους γονείς τόσο λιγότερα προβλήματα ψυχολογικής προσαρμογής αντιμετώπιζαν οι έφηβοι.

Σύμφωνα με τους Allen και συνεργάτες (1994), η σχέση των εφήβων με τους γονείς τους και ο δεσμός μεταξύ τους διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην ψυχολογική ευεξία των παιδιών ή, αντιθέτως, ενισχύουν την ψυχολογική τους προσαρμογή, γεγονός το οποίο καθορίζεται από την έκθεση και των δύο μερών σε αντιξοότητες (συγκρούσεις γονέων – εφήβων).

Όταν, λοιπόν, οι έφηβοι έχουν καλές σχέσεις με τους γονείς τους, οι οποίες βασίζονται στον αμοιβαίο σεβασμό και στην κατανόηση, δεν αντιμετωπίζουν προβλήματα ψυχολογικής προσαρμογής (στρες, επιθετικότητα κ.λπ.), που μπορεί να τα οδηγήσουν σε παραβατικές συμπεριφορές (π.χ. κατανάλωση εξαρτησιογόνων ουσιών), και εξελίσσονται σε ώριμους και αυτόνομους ενήλικους, με θετική στάση ζωής. Αντιθέτως, όταν οι σχέσεις των εφήβων με τους γονείς τους είναι άσχημες, με ό,τι αυτό συνεπάγεται (έλλειψη επικοινωνίας, συναισθηματική απόσταση κ.λπ.), οι έφηβοι αντιμετωπίζουν ποικίλα προβλήματα ψυχολογικής προσαρμογής (Skynner & Cleese, 1998).

Το τελευταίο χαρακτηριστικό μελετά την ύπαρξη καλών ή άσχημων σχέσεων που υπάρχουν μεταξύ των ερωτηθέντων και των καθηγητών τους. Όσοι από τους ερωτηθέντες ανέφεραν ότι δε διατηρούσαν καλές σχέσεις με τους καθηγητές τους σημείωσαν υψηλότερο βαθμό νεανικής απελπισίας και είχαν, παράλληλα, χαμηλότερη αυτοεκτίμηση σε σχέση με τους μαθητές οι οποίοι δήλωσαν καλές σχέσεις με τους καθηγητές τους.

Αν και δεν κατέστη δυνατόν να βρεθούν έρευνες σχετικές με την επίδραση των εκπαιδευτικών στη νεανική απελπισία των εφήβων, ώστε να επιβεβαιώσουν τα αποτελέσματα της δικής μας

έρευνας, ωστόσο βρέθηκαν έρευνες οι οποίες αναφέρουν ότι ο ρόλος των εκπαιδευτικών είναι σημαντικός για τους εφήβους, και ειδικότερα κατά το πρώιμο στάδιο της συγκεκριμένης ηλικιακής περιόδου. Στις έρευνες αυτές (Davis, 2003) τονίζεται η επιρροή που ασκείται από τους καθηγητές στους εφήβους αναφορικά με την υψηλή σχολική επίδοση και τα μειωμένα προβλήματα ψυχολογικής προσαρμογής. Επίσης, διαπιστώθηκε ότι οι εκπαιδευτικοί πολλές φορές αποτελούν πηγή υποστήριξης για τους μαθητές της μέσης εκπαίδευσης, με αποτέλεσμα να ενισχύουν την αυτοεκτίμησή τους, γεγονός το οποίο προκύπτει και από την έρευνά μας.

Επιπρόσθετα, θεωρούμε ότι είναι πιθανόν οι εκπαιδευτικοί να λειτουργούν ως πρότυπα προς μίμηση για τους εφήβους (εφόσον οι έφηβοι παρευρίσκονται στο χώρο του σχολείου για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, προκειμένου να ολοκληρώσουν την υποχρεωτική τους εκπαίδευση), κάτι που μπορεί να οδηγήσει στην εκτίμηση ότι οι ίδιοι οι καθηγητές λειτουργούν ακριβώς με τον ίδιο τρόπο όπως οι γονείς, και γι' αυτό θεωρούμε ότι οι έφηβοι που αναφέρουν ότι διατηρούν καλές σχέσεις με τους καθηγητές τους έχουν παράλληλα χαμηλότερο βαθμό νεανικής απελπισίας, ενώ όσοι από τους εφήβους αναφέρουν άσχημες σχέσεις με τους καθηγητές τους σημειώνουν υψηλά ποσοστά νεανικής απελπισίας, όπως βρέθηκε στην έρευνά μας.

Η επίδραση της ενδογονεϊκής βίας σε ψυχολογικές παραμέτρους των εφήβων

Τα αποτελέσματα του Πίνακα 6 συσχετίζουν τη μαρτυρία ενδογονεϊκής βίας εκ μέρους των εφήβων ερωτηθέντων με τις κλίμακες αυτοεκτίμησης, ψυχολογικής προσαρμογής και νεανικής απελπισίας. Ο συγκεκριμένος πίνακας περιλαμβάνει δύο χαρακτηριστικά που αποτελούν τους κύριους θεματικούς άξονες, έτσι όπως προέκυψαν από την επεξεργασία της *Κλίμακας Συμπεριφορών Επιθετικότητας και Βίας*.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, αποδεικνύεται ότι όσο λιγότερη ήταν η άσκηση φυσικής βίας

από τη μητέρα προς τον πατέρα τόσο μικρότερος ήταν ο βαθμός νεανικής απελπισίας που αισθάνονταν οι ερωτηθέντες. Από την άλλη, όσο μεγαλύτερη ήταν η άσκηση ψυχολογικής βίας από την πλευρά του πατέρα προς τη μητέρα τόσο περισσότερο ψυχολογικά ασταθείς ήταν οι έφηβοι. Επίσης, όσο λιγότερη ήταν η άσκηση ψυχολογικής βίας από την πλευρά του πατέρα προς τη μητέρα τόσο υψηλότερο βαθμό αυτοεκτίμησης είχαν οι έφηβοι.

Τα αποτελέσματα αυτά επαληθεύονται και από την έρευνα του Haj-Yahia (2001), η οποία απέδειξε ότι η ενδογονεϊκή βία και επιθετικότητα ασκεί ισχυρή, και μάλιστα καταστρεπτική, επίδραση στη συμπεριφορά και στην ψυχική υγεία των εφήβων. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον ερευνητή, η χαμηλή αυτοεκτίμηση, η ψυχολογική προσαρμογή και η απελπισία των εφήβων μπορούν να αποδοθούν στην ύπαρξη ενδογονεϊκών συγκρούσεων.

Σε παρόμοια αποτελέσματα έχουν καταλήξει διάφορες έρευνες, όπως αυτή των Wolak και Finkelhor (1998), η οποία κατέδειξε ότι η βίωση ενδογονεϊκής βίας ως μαρτύρων έχει επιβλαβείς συνέπειες για την πνευματική υγεία των παιδιών και των εφήβων. Στην έρευνά τους κατέληξαν στο ότι οι έφηβοι που βιώνουν οικογενειακές καταστάσεις ως μάρτυρες ενδογονεϊκής βίας είναι πιο πιθανό να αναπτύξουν προβλήματα συμπεριφοράς (όπως επιθετικότητα, παραβατικότητα, σκασιαρχείο από το σχολείο) και διάφορα άλλα προβλήματα συναισθηματικής φύσεως, όπως αγχώδη κατάθλιψη και χαμηλή αυτοεκτίμηση.

Επίσης, οι Barnett και συνεργάτες (1997) κατηγοριοποίησαν τα αποτελέσματα του να βιώνουν τα παιδιά ως μάρτυρες ενδογονεϊκής βίας σε τρεις κατηγορίες: 1) συνέπειες όσον αφορά το συναίσθημα και προβλήματα εσωτερικευμένης συμπεριφοράς των παιδιών, 2) επίδραση στο σχολικό και κοινωνικό ανταγωνισμό, και 3) προβλήματα εξωτερικευμένης συμπεριφοράς. Αναφορικά με την πρώτη κατηγορία, εμπειρικές έρευνες έχουν αποδείξει ότι οι πιο συνήθεις αρνητικές συνέπειες της βίωσης ενδογονεϊκής βίας

ως μαρτύρων είναι τα συμπτώματα άγχους και η αμφιθυμία (Holden & Ritchie, 1991. Hughes & Luke, 1998. McKay, 1994), η χαμηλή αυτοεκτίμηση (Carlson, 1991. Hughes & Luke, 1998. McKay, 1994), η κατάθλιψη (Carlson, 1991. Maker & et al., 1998. O'Keeffe, 1994), οι απόπειρες αυτοκτονίας (Maker et al., 1998), η απόσυρση (Hughes & Barad, 1983), το ψυχολογικό τραύμα και οι αντιδράσεις στρες (Jaffe et al., 1990. Maker et al., 1998), τα αισθήματα απώλειας, θυμού, λύπης, ανησυχίας και προβληματισμού (Alessi & Hearn, 1984. Graham-Berman, 1996), οι αυτοκατηγορίες (Ericksen & Henderson, 1992), όπως και η εκδήλωση ποικίλων ψυχοσωματικών προβλημάτων (Fantuzzo & Lindquist, 1989. Mørtin, 1992).

Σχετικά με τη δεύτερη κατηγορία, οι εμπειρικές έρευνες έχουν δείξει ότι τα παιδιά και οι έφηβοι που είναι θεατές σκηνών ενδογονεϊκής βίας έχουν περισσότερα προβλήματα στο σχολείο (Wildin et al., 1991) και θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν κοινωνικά ανεπαρκείς (Hughes & Luke, 1998. Rossman et al., 1993). Έχουν μικρότερη εμπάθεια (Rosenberg, 1987), μειωμένη ικανότητα για επίλυση διαφόρων προβλημάτων και συγκρούσεων, όπως και μεγαλύτερη αναποφασιστικότητα, ενώ παράλληλα εμφανίζουν αποδοχή απέναντι στη βία (Haj-Yahia, 1998), σε σύγκριση με τους συνομηλίκους τους που δε βιώνουν ως μάρτυρες ενδογονεϊκή βία.

Τέλος, σε σχέση με την τρίτη κατηγορία (τα προβλήματα εξωτερικευμένης συμπεριφοράς) η εμπειρική έρευνα έχει καταλήξει στο ότι τα παιδιά και οι έφηβοι που βιώνουν ως μάρτυρες ενδογονεϊκή βία εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά επιθετικότητας (Holden & Ritchie, 1991), βίας απέναντι στα αδέρφια τους (Haj-Yahia, 1998) και είναι δυνατόν να στραφούν στην κατανάλωση οινοπνεύματος ή εξαρτησιογόνων ουσιών (Dembo et al., 1992. Fantuzzo & Lindquist, 1989) σε σχέση με τα παιδιά και τους εφήβους που δε βιώνουν ως μάρτυρες ενδογονεϊκή βία.

Συμπέρασμα

Τα αποτελέσματα της έρευνας επιβεβαίωσαν τις υποθέσεις εργασίας που είχαμε θέσει για την παρούσα έρευνα. Συγκεκριμένα, η έκθεση των εφήβων στην ενδογονεϊκή βία μπορεί να αποτελέσει έναν αξιόπιστο δείκτη πρόγνωσης χαμηλής αυτοεκτίμησης, δυσκολίας στην ψυχολογική προσαρμογή και υψηλών επιπέδων απελπισίας των νέων που τη βιώνουν ως μάρτυρες.

Περιορισμοί της έρευνας

Θα θέλαμε σε αυτό το σημείο να αναφέρουμε κάποιες ελλείψεις / περιορισμούς της έρευνας. Αρχικά, οι τέσσερις υπο-κλίμακες της *Κλίμακας Συμπεριφορών Επιθετικότητας και Βίας* (ψυχολογική επιθετικότητα – φυσική βία από τον πατέρα προς τη μητέρα και από τη μητέρα προς τον πατέρα), οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα έρευνα, ήταν αρκετά περιορισμένες ως προς το περιεχόμενό τους αναφορικά με την έκταση στην οποία ενδέχεται να υφίστανται οι δύο αυτές μορφές ενδογονεϊκής βίας στο περιβάλλον του κάθε μαθητή. Τα αντικείμενα που αποτελούσαν τις υπο-κλίμακες αναφέρονταν μόνο σε πράξεις και περιστατικά, χωρίς να συμπεριλαμβάνουν το οικογενειακό πλαίσιο στο οποίο λάμβανε χώρα η βία.

Επίσης, τα αποτελέσματα της έρευνας βασίζονταν αποκλειστικά σε μία πηγή πληροφόρησης (μαθητές) σχετικά με τη βίωση ενδογονεϊκής ψυχολογικής επιθετικότητας και φυσικής βίας. Η έλλειψη πληροφοριών καθώς και η μη εκτίμηση της κατάστασης από πολλά υποκείμενα (π.χ. γονείς, συγγενείς) (Kaufman et al., 1994) ενέχουν τον κίνδυνο να επηρεάστηκαν οι απαντήσεις / αναφορές των ερωτηθέντων, με αποτέλεσμα να καταστεί δύσκολο για τους ίδιους να μη μεροληπτήσουν σχετικά με το πώς βιώνουν την κατάσταση.

Επιπροσθέτως, οι έφηβοι ερωτηθέντες δε θα ήταν δυνατόν να αναφέρουν όλα τα επεισόδια ενδογονεϊκής βίας που διαδραματίζονταν στο οικογενειακό τους περιβάλλον, καθότι οι ίδιοι δε

βρίσκονταν πάντα εντός της οικογενειακής εστίας. Αυτό έχει ως πιθανό αποτέλεσμα η διάσταση του φαινομένου της ενδογονεϊκής βίας στο οικογενειακό περιβάλλον των μαθητών να παρουσιάστηκε πιο περιορισμένη από ό,τι ενδέχεται να είναι στην πραγματικότητα (Haj-Yahia, 2001).

Κύρος της έρευνας

Μολονότι στην παρούσα έρευνα τίθενται –όπως ήδη αναφέραμε– κάποιοι περιορισμοί, παρόμοιοι με έρευνες άλλων ερευνητών που έχουν ασχοληθεί με το συγκεκριμένο αντικείμενο (Haj-Yahia, 2001), αξίζει ωστόσο να αναφέρουμε κάποια στοιχεία τα οποία συντελούν στο κύρος της.

Ξεκινώντας από τη συσχέτιση των ευρημάτων της εργασίας με τα πορίσματα άλλων ερευνών που έχουν πραγματοποιηθεί στο διεθνές χώρο, θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα αποτελέσματα της εργασίας μας, και συγκεκριμένα εκείνα που αφορούν τις ψυχολογικές συνέπειες της βίωσης από τους εφήβους ως μάρτυρες ενδογονεϊκής βίας, επαληθεύονται και από προηγούμενες έρευνες (Edleson, 1999. Fantuzzo & Lindquist, 1989. Haj-Yahia, 2001).

Επίσης, το γεγονός ότι τα ερωτηματολόγια συμπληρώθηκαν από τους μαθητές και όχι από τους γονείς τους μπορεί να αποτελεί εν μέρει μειονέκτημα και περιορισμό της έρευνας, παράλληλα όμως έδωσε την ευκαιρία στους ερωτηθέντες να απαντήσουν σύμφωνα με τη δική τους άποψη για το πώς αισθάνονται όταν βιώνουν ενδογονεϊκή βία (Haj-Yahia, 2001).

Ακόμη, η τυχαία επιλογή του δείγματος οδήγησε στη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων τόσο από μαθητές οι οποίοι υπήρξαν θεατές ενδογονεϊκής βίας όσο και από μαθητές οι οποίοι δεν υπήρξαν θεατές τέτοιων συγκρούσεων, σε αντίθεση με έρευνες που διεξήγαγαν κοινωνικές υπηρεσίες, π.χ. κέντρα κακοποιημένων γυναικών, στις οποίες οι ερωτηθέντες στο μεγαλύτερο ποσοστό είχαν βιώσει ενδογονεϊκή βία (Edleson, 1999).

Τέλος, η παρούσα μελέτη εστίασε παράλλη-

λα στην ψυχολογική επιθετικότητα και στη φυσική βία που ενδέχεται να βιώνουν οι μαθητές, εν αντιθέσει με τις περισσότερες έρευνες, που επικεντρώνονται αποκλειστικά στη φυσική βία / κακοποίηση. Επίσης, εξέτασε τα περιστατικά και τις ενδεχόμενες συνέπειες από τη βίωση των εφήβων ως μαρτύρων ενδογονεϊκής βίας που προέρχεται τόσο από την πλευρά του πατέρα προς τη μητέρα όσο και από την πλευρά της μητέρας προς τον πατέρα, σε αντίθεση με την πλειονότητα των ερευνών, που τείνει να ερευνά μόνο την πρώτη περίπτωση (Haj-Yahia, 2001).

Βιβλιογραφία

- Alessi, J., & Hearn, K. (1984). Group treatment of children in shelters for battered women. In A. R. Roberts (Ed.), *Battered Women and their Families*. New York: Springer.
- Αλευρά, Α., Ευαγγέλου, Β., Κοροπούλη, Α., Τζαμαλούκα, Γ., & Χλιαουτάκης, Ι. (υπό δημοσίευση). *Η σεξουαλική παρενόχληση μεταξύ συνομήλικων μαθητών Γυμνασίου και Λυκείου*.
- Allen, J., Hauser, S., Eickholt, C., Bell, K., & O' Connor, T. (1994). Autonomy and relatedness in family interactions as predictors of expressions of negative adolescent affect. *Journal of Research on Adolescence*, 4, 535-552.
- Barnett, O. W., Miller-Perrin, C. L., & Perrin, R. D. (1997). *Family violence across the lifespan: an introduction*. Thousands Oaks, C.A.: Sage.
- Beck, A. T. (1976). *Cognitive therapy and emotional disorders*. New York: International Universities Press.
- Bolognini, M., Plancherel, B., Bettwshart, W., & Halfon, O. (1996). Self-esteem and mental health in early adolescence: Development and gender differences. *Journal of Adolescence*, 19, 233-245.
- Buehler, C., et al. (1997). Interparental conflict and youth problem behaviours: A Meta-Analysis. *Journal of Child and Family Studies*, 6(2), 233-247.

- Carlson, B. E. (1984). Children's observations of interparental violence. In A. R. Roberts (Ed.), *Battered women and their families* (pp. 147-167). New York: Springer.
- Carlson, B. E. (1991). Outcomes of physical abuse and observation of marital violence among adolescents in placement. *Journal of Interpersonal Violence*, 6, 526-534.
- Carlson, B. E. (2000). Children exposed to intimate partner violence: Research findings and implications for intervention. *Trauma, Violence and Abuse*, 1(4), 321-340.
- Criss, M. M., Petit, G. S., Bates, J. E., Dodge, K. A., & Lap, A. L. (2002). Family adversity, positive peer relationships, and children externalizing behaviour: A longitudinal perspective on risk and resilience. *Child Development*, 73(4), 1220-1237.
- Cummings, E. M., Davies, P. T., & Simpson, K. (1994). Marital conflict, gender, and children's appraisals and coping efficacy as mediators of child adjustment. *Journal of Family Psychology*, 8(2), 141-149.
- Davis, H. A. (2003). Conceptualizing the role and influence of student - teacher relationships on children's social and cognitive development. *Educational Psychologist*, 38(4), 207-234.
- Dehon, C. (2004). *Modeling the effects of interparental violence on youth*. University of New Orleans (Loyola University).
- Dembo, R., Williams, L., Wothke, W., Schmeider, J., & Brown, C. H. (1992). The role of family factors, physical abuse, and sexual victimization experiences in high-risk youths' alcohol and other drug use and delinquency: a longitudinal model. *Violence and Victims*, 7, 245-265.
- Edleson, J. L. (1999). Children's witnessing of adult domestic violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 14, 839-870.
- Erickson, J. R., Henderson, A. D. (1992). Witnessing family violence: the children's experience. *Journal of Advanced Nursing*, 17, 1200-1209.
- Fantuzzo, J. W., & Lindquist, C. U. (1989). The effects of observing conjugal violence on children: A review and analysis of research methodology. *Journal of Family Violence*, 4(1), 77-94.
- Fergusson, D. M., & Horwood, L. J. (1998). Exposure to interparental violence in childhood and psychosocial adjustment in young adulthood. *Child abuse and neglect*, 22, 339-357.
- Frost, J. (2004). Self-esteem and body satisfaction in male and female elementary school, high school and university students. *Sex roles: A journal of Research*.
- Graham-Berman, S. A. (1996). Family Worries: assessment of interpersonal anxiety in children from violent and nonviolent families. *Journal of Clinical Child Psychology*, 25, 280-287.
- Grync, J. H., Fincham, F. D., Jouriles, E. N., & McDonald, R. (2000). Interparental conflict and child adjustment: Testing the mediational role of appraisals in the cognitive-contextual framework. *Child Development*, 71(6), 1648-1661.
- Haj-Yahia, M. M. (1998). Perceptions of abusive and violent husbands by engaged Arab men in Israel. *The Journal of Social Psychology*, 138, 772-786.
- Haj-Yahia, M. (2001). The incidence of witnessing interparental violence and some of its psychological consequences among Arab adolescents. *Child Abuse and Neglect*, 25, 885-907.
- Hester, M., Pearson, C., & Harwin, N. (2004). *Making an Impact: Children and Domestic Violence*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Holden, G. W., & Ritchie, K. L. (1991). Linking extreme marital discord, child rearing, and child behaviour problems: evidence from battered women. *Child Development*, 62, 311-327.
- Hong, S. M., Bianca, M. A., Bianca, M. R., & Bollington, J. (1993). Self-esteem: The effects of life satisfaction, sex and age. *Psychological Reports*, 72, 95-101.
- Hughes, H. M., & Barad, S. J. (1983). Psycho-

- logical functioning of children in battered women's shelters: A preliminary investigation. *American Journal of Orthopsychiatry*, 53, 531.
- Hughes, H. M., & Luke, D. A. (1998). Heterogeneity in adjustment among children of battered women. In G. W. Holden, R. Geffner, & E. N. Jouriles (Eds.), *Children exposed to marital violence* (pp. 185-221). Washington, DC: American Psychological Association.
- Jaffe, P., Wolfe, D. A., & Wilson, S. K. (1990). *Children of Battered Women*. California: Sage.
- Kaufman, J., Jones, B., Steiglit, E., Vitulano, L., & Mannariono, A. P. (1994). The use of multiple informants to assess children's maltreatment experiences. *Journal of Family Violence*, 9, 227-248.
- Kazdin, A. E., Rodgers, A., & Colbus, D. (1986). The Hopelessness Scale For Children: Psychometric Characteristics and concurrent validity. *Journal of consulting and clinical psychology*, 54, 241-245.
- Knox, M., Funk, J., Elliot, R., & Bush, E. G. (1998). Adolescents' possible selves and their relationship to global self-esteem. *Sex Roles*, 39, 61-80.
- Maker, A. H., Kemmelmeier, M., & Peterson, C. (1998). Long-term psychological consequences in women of witnessing parental physical conflict and experiencing abuse in childhood. *Journal of Interpersonal Violence*, 13, 574-589.
- McKay, M. M. (1994). The link between domestic violence and child abuse: assessment and treatment considerations. *Child Welfare*, 73, 29-39.
- Mendelson, B. K., & White, D. R. (1985). Development of self-body-esteem in overweight youngsters. *Developmental Psychology*, 21, 90-96.
- Mertin, P. G. (1992). An adaptation of the Conflict Tactics Scales. *Australian Journal of Marriage and the Family*, 13, 166-169.
- Μουζακίτης, Χ. (1990). Ψυχολογική κακοποίηση του παιδιού. Διάγνωση - Θεραπεία. *Κοινωνική Εργασία*, 20, 37-59.
- O'Keeffe, M. (1994). Linking marital violence, mother-child/father-child aggression, and child behavioural problems. *Journal of Family Violence*, 9, 63-78.
- Pallas, A. M., Entwistle, D. R., Alexander, K. L., & Weinstein, P. (1990). Social structure and the development of self-esteem in young children. *Social Psychology Quarterly*, 53, 302-315.
- Rosenberg, M. S. (1979). *Conceiving the self*. New York: Basic Books.
- Rosenberg, M. S. (1987). Children of battered women: the effects of witnessing violence on their social problem-solving abilities. *Behavior Therapies*, 10, 85-89.
- Rossman, B. B., Bingham, R. D., Cimbor, D. M., Dickerson, L. K., Dexter, R. M., Balog, S. A., & Mallah, K. (1993). *Relationships of trauma severity to trauma symptoms for child witnesses*. Paper presented at the Annual Meeting of the American Psychological Association, Toronto.
- Rugkasa, J., Knox, B., Sittlington, J., Kennedy, O., Treacy, P. M., & Abanza, P. S. (2001). Anxious adults vs. Cool children: children's views on smoking and addiction. *Soc. Scie. & Med.*, 53, 593-602.
- Skyner, R., & Cleese, J. (1998). *Ζωή, η σύγχρονη Οδύσσεια*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Straus, M. A., & Gelles, R. (1990). How violent are American families? Estimates from the National Family Violence resurvey and other studies. In M. A. Straus & R. J. Gelles (Eds.), *Physical violence in American families: Risk factors and adaptations to violence in 8.145 families* (pp. 95-112). New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers.
- Τζαμαλούκα, Γ., Παπαδακάκη, Μ., Χατζηφωτίου, Σ., & Χλιαουτάκης, Ι. (2006). Συμπεριφορές συναισθηματικής κακοποίησης σε ενήλικα ζευγάρια: Ένα υπόδειγμα με ερμηνευτικό παράγοντα τον τρόπο ζωής. *Βήμα των κοινωνικών επιστημών* (υπό έκδοση).
- Tzamalouka, S., Paralis, S., Soultatou, P., Papadakaki, M., & Chliaoutakis, J. (2006). Applying the concept of lifestyle in association with aggression and violence in Greek

- cohabitating couples. *Journal of Aggressive Behaviour, an International Scientific Review*, 32, 1-13.
- Voydanoff, P., & Donnelly, B. (1999). Risk and protective factors for psychological adjustment and grades among adolescents. *Journal of Family Issues*, 20, 328-349.
- Watkins, D., Dong, Q., & Xia, Y. (1997). Age and gender differences in self-esteem of Chinese children. *Journal of Social Psychology*, 137, 374-379.
- Weston, R. (1993). *Smoking across the generations*, Unpublished paper, Australian Living Standards Study. Australian Institute of Family Studies, Melbourne.
- Wildin, S. R., Williamson, W., & Wilson, G. S. (1991). Children of battered women: development and learning profile. *Clinical Pediatrics*, 30, 299-302.
- Wolak, J., & Finkelhor, D. (1998). Children exposed to partner violence. In J. L. Jasinski & L. M. Williams (Eds.), *Partner Violence: A comprehensive review of 20 years of research* (pp. 73-112). Thousand Oaks, CA: Sage.
- www.children.smartlibrary.org

Psychological consequences of intra-familial violence in adolescents

**G. TZAMALOUKA, E. ZIGA, E. FOTEINEA,
M. PAPADAKAKI & I. CHLIAOUTAKIS**

Technological Educational Institute (TEI) of Crete, Greece

ABSTRACT

The current study examines the possible psychological consequences on adolescents by witnessing interparental violence, according to the referred witnesses of them. In particular, this study examines the relationship between interparental violence and the feelings of self-esteem, psychological adjustment and hopelessness that occur on adolescents. Our sample was composed of 200 adolescents, age 16 to 18, habitants of the urban areas of Athens (municipality of Peristeri) and also from the urban areas of the island of Crete (municipality of Heraklion). The adolescents had to fill in a structured questionnaire with sections on: a) Aggressive & Violent Behaviours Scale, b) Hopelessness Scale for Children, c) Psychological Adjustment Scale, and d) the Rosenberg Self-Esteem Scale. All the necessary statistic tests were done so as to control the reliability and the validity of the results. The results indicate that male adolescents report high rates of self-esteem, which enhanced from the high level of fathers' education. Furthermore, the decreased incidents of interparental violence, that adolescents reported, related to high rates of self-esteem. The negative relationships between adolescents and their parents and also the increased incidents of witnessing psychological violence from father to mother, linked with high rates of psychological adjustment problems. Finally, the incidence of witnessing interparental violence, at a great degree is possible to provoke feelings of hopelessness on adolescents. The interparental conflicts, that adolescent's witness, maybe have a strong detrimental impact on adolescents' psychological states, such as: feelings of hopelessness, psychological adjustment and low self-esteem.

Key words: Aggression, Violence, Abuse, Family, Self-esteem, Hopelessness, Adolescents.

Address: Georgia Tzamalouka, Laboratory for Health Related Topics & Safe Traffic, Department of Social Work, Technological Educational Institute (TEI) of Crete, 710 04 Heraklion, Crete, Greece.